

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет педагогіки і психології
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти**

Кваліфікаційна робота

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ**

**Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітня програма «Початкова освіта»**

**Здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
факультету педагогіки і психології
Пришляк Оксани Володимирівни**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

**кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки і методики початкової та дошкільної
освіти**

Водяна Валентина Олександрівна

РЕЦЕНЗЕНТ:

**директор Городищенського ліцею Козівської
селищної ради**

Дашкевич Оксана Володимирівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1. Аналіз наукових підходів до визначення сутності поняття «патріотичне виховання»	7
1.2. Вікові особливості формування патріотичних цінностей у молодших школярів	18
РОЗДІЛ II. ІСТОРИКО-ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ЯК ЗАСОБУ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	26
2.1. Українські народні пісні як чинник формування національної ідентичності	26
2.2. Авторські пісні патріотичного спрямування для дітей молодшого шкільного віку	34
РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ	44
3.2. Етапи та зміст експериментальної роботи з формування патріотичних цінностей у молодших школярів засобами українських пісень	44
3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження	52
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Освіта є одним із провідних чинників формування національної свідомості та громадянських цінностей молодого покоління. Саме через освітній процес відбувається усвідомлення дітьми своєї належності до українського народу, прилучення до його історії, культури та духовних традицій. Сучасна початкова школа покликана не лише давати знання, а й виховувати відповідальну особистість, яка усвідомлює власну ідентичність і здатна діяти на благо держави.

В умовах глобалізаційних процесів та інформаційного впливу іншомовної культури особливо важливо забезпечити дітям змалку доступ до духовних і мистецьких скарбів українського народу, серед яких чільне місце посідає пісенна спадщина.

Патріотичне виховання виступає важливою складовою цілісного розвитку дитини. Воно сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, моральних якостей, розвиває любов до Батьківщини, повагу до національної культури, готовність захищати і примножувати надбання українського народу. Особливо ефективним цей процес є у молодшому шкільному віці, коли діти найбільш чутливі до емоційного впливу, художнього слова та мелодії. Українська народна пісня, у якій закарбовано досвід, світогляд і почуття багатьох поколінь, здатна пробуджувати в учнів почуття гордості за свій народ, любов до рідної мови, природи, родини. Авторські пісні патріотичного спрямування, створені сучасними митцями для дітей, доповнюють цей виховний процес, оскільки відображають актуальні події, ідеали свободи та незалежності України, подають дітям приклади мужності, гідності й відданості своїй державі.

Залучення молодших школярів до вивчення українських народних і авторських пісень у навчально-виховному процесі має комплексний характер. Воно не лише формує музичний смак і розвиває творчі здібності, а й сприяє становленню національної ідентичності, виховує любов до рідного краю, історії та культури. Пісня виступає своєрідним кодом нації, через який дитина засвоює моральні й духовні цінності, зростає у відчутті єдності зі своїм народом. Саме тому

використання української пісенної спадщини в початковій школі є одним із найбільш дієвих засобів патріотичного виховання.

Проблема патріотичного виховання завжди перебувала у полі зору науковців і педагогів. Зокрема, М. Бондаренко, Б. Брилін, В. Бриліна, Ю. Буклов, Р. Даниляк, Л. Мацієвська, І. Підгаєцька, Є. Стецюк, Н. Муляр, Т. Філімонова та інші розглядали сутність та зміст поняття «патріотизм» і його роль у становленні особистості. Учені трактували патріотичні цінності у контекстах їх психологічного, соціального, філософського та педагогічного значення.

Особливу увагу питанню формування патріотичних якостей у дітей молодшого шкільного віку приділяють Р. Даниляк, Н. Муляр, О. Квас, С. Волошин, Т. Коваль, Р. Любар, О. Ростовський, Л. Хомич та інші. Науковці підкреслюють, що саме цей вік є найбільш сприятливим для становлення ціннісної системи дитини, тому в початковій школі необхідно застосовувати форми і методи роботи, які сприятимуть вихованню любові до рідної землі та українського народу.

Вагомий внесок у вивчення ролі фольклору й сучасного музичного мистецтва у вихованні підростаючого покоління зробили О. Дедуш, Н. Добровольська, А. Карп, Т. Коваль, Л. Козак, Р. Любар та інші. Вони доводили, що українські пісенні твори, як народна, так і авторська спадщина призначена для дітей молодшого шкільного віку, є надзвичайно доступною і зрозумілою їм, оскільки відображає їхні емоції, почуття, світосприйняття. Українська пісня акумулює в собі історичний досвід, моральні та духовні орієнтири, і саме тому виступає ефективним засобом патріотичного виховання.

У працях А. Іваницького, Ф. Колесси, М. Лановик, З. Лановик, В. М. Супрун, Л. Яценко та інших представлено багатство української пісенної культури та її виховні можливості. Вони підкреслюють, що народна та авторська пісня має невичерпний потенціал у формуванні національної ідентичності, громадянської свідомості та духовних цінностей.

Отже, українська пісня є важливим засобом патріотичного виховання молодших школярів, адже сприяє формуванню у них любові до рідної землі, поваги до історії та культури, відчуття єдності з народом. Це зумовлює актуальність

обраної теми магістерського дослідження: «**Патріотичне виховання молодших школярів у процесі вивчення українських пісень**».

Об’єкт дослідження – патріотичне виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – українські пісні як засіб патріотичного виховання учнів початкової школи на уроках музичного мистецтва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання українських пісень у процесі патріотичного виховання молодших школярів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми патріотичного виховання особистості.
2. Дослідити вікові особливості формування патріотичних цінностей у молодших школярів.
3. Охарактеризувати українські народні та сучасні авторські пісні патріотичного спрямування як засіб виховання учнів початкової школи.
4. Розробити й експериментально апробувати методику використання українських пісень на уроках музичного мистецтва у початкових класах для підвищення результативності патріотичного виховання.

У процесі дослідження застосовувалися такі групи **методів**:

- теоретичні – аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, музикознавчої та методичної літератури з проблеми патріотичного виховання; аналіз вікових особливостей молодших школярів у контексті теми дослідження; аналіз змісту українських народних і авторських пісень на предмет відображення у них патріотичних цінностей;
- емпіричні – педагогічне спостереження, бесіди, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), а також методи математичної статистики для підтвердження достовірності результатів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці науковців, присвячені проблемам патріотичного виховання та його ролі у становленні особистості (І. Бех, М. В. Бондаренко, Б. Брилін, В. Бриліна, Ю. Буклов, Р. Даниляк,

Л. Мацієвська, Н. Муляр, Т. Філімонова та ін.), питанням формування системи національних цінностей у молодшому шкільному віці а також використанню фольклору у навчально-виховній роботі (Р. Даниляк, Н. Муляр, О. Квас, О. Ростовський, Л. Хомич та ін.), та дослідженню української пісенної спадщини (А. Іваницький, Ф. Колесса, М. Лановик, З. Лановик та ін.).

Науково-практичне значення роботи полягає в тому, що її теоретичні положення та результати можуть бути використані вчителями початкової школи, педагогами-організаторами, керівниками гуртків та вчителями музичного мистецтва для підвищення ефективності патріотичного виховання учнів засобами української пісні.

Апробація результатів магістерської роботи відбулася на основі оприлюднення базових теоретичних та практичних результатів дослідження у науковому журналі *Вісник науки та освіти* (категорія Б) у статті «Українська авторська пісня для дітей як інструмент патріотичного виховання молодших школярів: теоретико-методичний аспект» [8], а також на засіданнях кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, де ініціювалося обговорення магістерської роботи.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Аналіз наукових підходів до визначення сутності поняття «патріотичне виховання»

Актуальність проблеми патріотичного виховання у сучасній педагогіці зумовлена суспільними трансформаціями, що відбуваються в Україні в умовах державотворчих процесів та воєнних випробувань. Патріотизм є не лише високою суспільною цінністю, а й чинником консолідації нації, збереження і розвитку національної культури, мови, традицій, духовних і моральних орієнтирів. Він формує в молодого покоління усвідомлену позицію громадянина, готового відповідати за долю своєї країни, дбати про її розвиток та майбутнє. Саме тому патріотичне виховання в сучасній школі виступає важливим завданням, спрямованим на формування у дітей ціннісного ставлення до держави, суспільства, родини та до себе як частини українського народу.

Роль патріотизму у вихованні підростаючого покоління надзвичайно велика, адже він впливає на розвиток духовного світу дитини, визначає її життєві орієнтири, сприяє становленню моральних якостей та громадянської свідомості. Для молодших школярів, які перебувають на етапі активного формування світогляду, важливо створювати такі освітні умови, що забезпечують усвідомлення власної належності до українського народу. У цьому віці діти особливо чутливі до емоційних вражень, художніх образів, народної творчості, що робить процес патріотичного виховання більш ефективним на основі використання засобів мистецтва, зокрема української пісні. Пісенна спадщина, у якій відображено історію, боротьбу, героїзм, любов до рідної землі, стає зрозумілою і близькою дітям, впливаючи на їхні почуття та ціннісні орієнтації.

Патріотичне виховання розглядається як складова системи національного виховання, яка об'єднує в собі формування національної свідомості, прищеплення любові до рідної мови і культури, виховання шанобливого ставлення до історії та традицій народу. Воно спрямоване на гармонійний розвиток особистості, готової

жити й діяти на благо своєї держави, відстоювати її свободу і незалежність. У педагогічній науці та практиці патріотичне виховання виступає невід'ємною частиною загальної виховної системи, де пріоритет віддається розвитку почуття національної гідності, громадянської відповідальності та активної життєвої позиції.

Значущість патріотичного виховання підтверджується й низкою нормативно-правових документів. У Законі України «Про освіту» [56] наголошено, що одним із головних завдань освітнього процесу є виховання відповідальних громадян, патріотів своєї держави, здатних до соціальної активності та захисту національних інтересів. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді визначає його як системну та цілеспрямовану діяльність, спрямовану на формування в учнів любові до Батьківщини, готовності до служіння українському народові, відповідальності за долю своєї країни. У Державному стандарті початкової освіти [57] окреслено необхідність формування у молодших школярів ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає громадянська та соціальна, що передбачає здатність дитини діяти як свідомий громадянин-патріот.

Таким чином, патріотичне виховання у сучасній педагогіці набуває особливого значення, оскільки воно є основою формування громадянської свідомості, духовно-моральних цінностей та активної життєвої позиції молодших школярів. Використання в цьому процесі української пісні як засобу виховного впливу забезпечує не лише емоційне залучення дітей, а й формує у них глибоке відчуття належності до своєї Батьківщини.

Підходи науковців (Ю. Буклов, Р. Даниляк, Т. Філімонова) [5; 10; 66] до вивчення патріотичного виховання розкривають його як багатовимірне явище, що охоплює духовну, моральну, культурну та соціальну сфери життя суспільства. У філософії патріотизм розглядається як цінність, що інтегрує любов до Батьківщини, відповідальність за її майбутнє, готовність до служіння народові та захисту держави. Як соціокультурний феномен, патріотизм є формою вияву суспільної свідомості, у якій поєднуються історична пам'ять, культурні традиції, духовні

ідеали та громадянська активність. Він формує підґрунтя для консолідації нації, розвитку її культурної та політичної самобутності.

Зазначені вище вчені підкреслюють, що патріотизм не може бути зведений лише до почуттів або декларацій. Це комплексна система переконань, установок і моделей поведінки, що проявляється у щоденній діяльності громадянина. У цьому контексті патріотичне виховання постає не як формальне засвоєння знань про Батьківщину, а як процес соціалізації, спрямований на засвоєння норм, традицій та культурних зразків, властивих нації. Особлива увага приділяється символічним формам відображення патріотичних цінностей, серед яких значне місце належить мистецтву, зокрема музиці та пісенній культурі. Українська народна пісня, як унікальний код нації, акумулює духовні й моральні орієнтири, формує почуття єдності та приналежності до рідного народу [53; 69].

У контексті формування ціннісної системи особистості патріотичне виховання виступає важливим чинником становлення духовного світу дитини. Цінності визначають життєву позицію, поведінку та вибір людини, а патріотичні цінності забезпечують стійкість національної ідентичності та моральну цілісність особистості. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування світоглядних засад, адже саме в цей час діти активно засвоюють моральні норми та соціально прийняті моделі поведінки. З допомогою художнього слова і музики, які впливають безпосередньо на емоційну сферу, відбувається природне входження дитини у світ національних цінностей [10].

Ю. Буклов [5] відзначає те, що процесі патріотичного виховання важливо створювати середовище, у якому дитина відчуватиме не лише знання про Батьківщину, а й емоційну причетність до її культури. Народні та авторські українські пісні відіграють у цьому процесі особливу роль, оскільки вони поєднують історичні факти, моральні ідеали та естетичні образи, роблячи процес виховання більш цілісним і доступним для молодших школярів. Таким чином, філософські та соціологічні аспекти розгляду патріотичного виховання підкреслюють його комплексний характер і дають підстави стверджувати, що саме

пісенна спадщина є одним із найефективніших засобів формування ціннісної системи особистості в початковій школі.

Психологічний підхід до проблеми патріотичного виховання дає змогу розкрити внутрішні механізми формування у дітей цінностей і переконань, що визначають їхню поведінку та життєву позицію. Центральне місце у цьому процесі належить патріотичним почуттям, які виступають емоційно-мотиваційною основою розвитку особистості. У психолого-педагогічних дослідженнях [2; 10; 30] підкреслюється, що почуття формуються у взаємодії з навколишнім світом, є відображенням соціально значущих явищ і набувають сили завдяки особистісному переживанню. Патріотичні почуття, такі як любов до рідного краю, гордість за свій народ, шанобливе ставлення до культурної спадщини, створюють внутрішній стимул до діяльності, що узгоджується з моральними нормами та суспільними цінностями. Саме через систему почуттів дитина переходить від абстрактного знання про Батьківщину до глибокого особистісного переживання власної приналежності до неї.

Формування патріотичних почуттів особливо важливе у молодшому шкільному віці, коли активно розвивається емоційна сфера, закладаються основи моральної поведінки та соціальної активності [62]. У цей період дитина характеризується високою чутливістю до впливу навколишнього середовища, легко засвоює моральні норми, активно наслідує поведінку дорослих і на основі власного досвіду починає вибудовувати уявлення про добро, справедливість, дружбу, обов'язок. Саме у віці 6–10 років відбувається становлення первинних форм патріотичної свідомості, яка проявляється у прив'язаності до сім'ї, школи, рідного міста чи села, а поступово розширюється до усвідомлення себе частиною українського народу. Психологи зазначають, що дитина цього віку мислить образами, яскравими емоційними враженнями, і тому виховні впливи мають бути емоційно насиченими, щоб залишати тривалий слід у пам'яті та сприяти формуванню ціннісних орієнтацій [2; 10; 30]

Особливу роль у процесі становлення патріотичної свідомості відіграють емоційні враження, що виникають під впливом мистецтва. Музика, а передусім

пісня, є потужним чинником формування внутрішнього світу дитини, оскільки безпосередньо звертається до її почуттів, викликає співпереживання та емоційну єдність із тим змістом, який у ній відображено. Українська народна пісня, яка акумулює історичну пам'ять, народні ідеали та моральні настанови, є одним із найефективніших засобів виховання патріотичних почуттів у молодших школярів. Завдяки доступній мові, мелодійності та образності пісня стає близькою і зрозумілою дітям, викликає щирі переживання, формує почуття любові до рідної землі, гордості за народні традиції та історію [53].

Не менш значущою є роль авторських пісень патріотичного змісту, написаних спеціально для дітей. Вони поєднують сучасні музичні інтонації з тематикою, що відображає життя українського суспільства, прагнення до свободи, мужність і відвагу захисників Батьківщини. Такі твори сприяють усвідомленню дітьми зв'язку між історичним минулим та сьогоденням, розвивають почуття гордості й відповідальності за майбутнє своєї країни. У поєднанні з народнопісенною традицією вони створюють багатий виховний простір, де діти не лише слухають і виконують пісні, а й відчують себе частиною великої національної спільноти.

З психологічної точки зору, вплив музики та пісні на дитину пояснюється їхньою здатністю викликати емоційний резонанс і стимулювати уяву. Це створює умови для глибокого переживання ідентифікації з героями пісень, з ідеями, які вони втілюють. Дитина, яка співає пісню про рідний край, про мужність і силу свого народу, починає ототожнювати власні почуття з образом Батьківщини, що зміцнює національну ідентичність. Таким чином, емоційна сфера стає основою формування патріотичної свідомості, а пісня – засобом гармонійного поєднання знань, переживань і цінностей [69].

Отже, психологічний підхід до проблеми патріотичного виховання підкреслює визначальну роль емоційно-мотиваційної сфери у становленні національної ідентичності молодших школярів. Патріотичні почуття виступають внутрішнім рушієм моральної поведінки дитини, вікові особливості роблять цей процес особливо інтенсивним у молодшому шкільному віці, а емоційні враження

від музики та пісні забезпечують глибину та тривалість виховного впливу. Українська народна й авторська пісня в цьому контексті є не лише мистецьким явищем, а й психологічним інструментом формування свідомого громадянина, здатного відчувати, цінувати й примножувати духовні надбання свого народу.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях патріотичне виховання трактується як цілеспрямований педагогічний процес формування в особистості любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до її історії, культури, мови, а також готовності активно діяти на благо суспільства та держави [2; 30]. Це виховання передбачає поєднання інтелектуальних, емоційних та поведінкових компонентів, що створюють цілісну систему громадянсько-патріотичних якостей.

Цілі патріотичного виховання у педагогіці пов'язані насамперед із формуванням у молодших школярів національної ідентичності, моральних цінностей і соціальної відповідальності. Важливо, щоб дитина не лише знала державні символи чи основні історичні події, а й відчувала себе частиною українського народу, усвідомлювала значущість культурних надбань та розуміла власну відповідальність за збереження національної спадщини [62]. Серед головних завдань патріотичного виховання дослідники, зокрема, Т. Філімонова виділяють: розвиток любові до рідної землі, виховання поваги до мови та традицій, формування готовності захищати свою державу, виховання гуманізму, толерантності й працьовитості [66].

Принципи патріотичного виховання ґрунтуються на загальних положеннях педагогічної науки та сучасних нормативних документах, зокрема «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [51] та Державному стандарті початкової освіти [11]. Серед основних принципів Л. Масол виділяє: єдність національного й загальнолюдського, культуровідповідність, наступність і безперервність виховного процесу, активність і самодіяльність учнів, а також єдність слова і практичної діяльності [45; 46; 47]. У початковій школі ці принципи реалізуються через створення виховного середовища, яке поєднує знання, емоційні переживання та практичні дії.

Важливою складовою педагогічного підходу є визначення засобів реалізації патріотичного виховання. Серед них особливе місце належить урокам музичного мистецтва, адже саме музика й зокрема пісня здатні найбільш безпосередньо впливати на емоційний світ дитини. Виконання українських народних і авторських пісень, зазначають Н. Павлюк, І. Малашевська, М. Наumenко, сприяє формуванню почуття гордості за свій народ, пробуджує інтерес до культурної спадщини, виховує любов до рідної мови та традицій [53]. Пісенний матеріал може стати основою для інтегрованих уроків музики й літератури, де діти не лише співають, а й дізнаються про історію походження творів, образи героїв, їхні моральні чесноти.

Позакласна діяльність також має великий виховний потенціал. Патріотичні свята, конкурси пісні, інсценізації народних обрядів, зустрічі з учасниками сучасних подій в Україні створюють умови для активного включення дітей у процес осмислення національних цінностей. Важливим є й залучення школярів до гуртків вокалу та інструментальної музики, де через практичну діяльність діти поглиблюють емоційний досвід і формують навички співтворчості.

Таким чином, педагогічний підхід до патріотичного виховання молодших школярів передбачає комплексне поєднання цілей, завдань, принципів та засобів реалізації. Він підкреслює значущість інтеграції урочної та позаурочної діяльності, широкого використання українських народних та авторських пісень як засобу формування національної свідомості, моральних цінностей і соціальної активності. Педагогіка розглядає патріотичне виховання не лише як окремий напрям, а як наскрізний компонент освітнього процесу, що забезпечує становлення відповідальної й духовно багатой особистості, здатної любити й берегти свою Батьківщину.

У структурі патріотичного виховання молодших школярів дослідники О. Киричук, Р. Даниляк та Т. Філімонова виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів, які відображають різні сторони формування національної свідомості та громадянської культури дитини [30; 10; 66]. Насамперед це когнітивний компонент, який характеризує рівень знань про Батьківщину, державні символи, основні історичні події, а також уявлення про національні цінності. У молодшому

шкільному віці важливим є формування елементарних знань про рідний край, культуру та традиції українського народу, зокрема про зміст і значення народних та авторських пісень. Саме пісня як носій художньо-образної інформації допомагає дітям усвідомлювати зв'язок між історією і сучасністю, між особистими почуттями та загальнонародними цінностями.

Другим складником виступає емоційно-ціннісний компонент, який відображає ставлення дитини до України, рідної мови, культури, державних символів, а також здатність переживати почуття гордості й любові до Батьківщини. Він проявляється у позитивному емоційному відгуку на пісню, у співпереживанні героям художніх творів, у прагненні брати участь у патріотичних заходах. Особливе місце тут посідає українська пісня, адже саме вона викликає у молодших школярів безпосередні емоційні враження, сприяє естетичному переживанню та закріпленню моральних цінностей.

Діяльнісно-поведінковий компонент виражає здатність учнів реалізовувати патріотичні почуття у конкретних діях. Це активність у виконанні пісень, участь у святах, інсценізаціях, народних обрядах, дотримання традицій, вияв поваги до мови та символів держави. Поведінкові прояви дозволяють оцінити не лише рівень знань чи емоцій, а й реальне включення школярів у систему національно орієнтованої діяльності.

З огляду на це, у педагогічних дослідженнях Т. Філімонової [66] визначаються критерії сформованості патріотичного виховання: обсяг та якість знань (когнітивний критерій), глибина та стійкість емоційно-ціннісних ставлень (емоційний критерій), рівень активності у практичних формах діяльності (поведінковий критерій). Для їх виявлення можуть застосовуватися різні діагностичні методики: бесіди, анкетування, тестові завдання, методика «незакінчених речень», малюнкові тести, педагогічне спостереження, аналіз творчих робіт і результатів участі у виховних заходах.

Таке розуміння структури патріотичного виховання створює підґрунтя для подальшої експериментальної перевірки його ефективності у процесі використання українських народних та авторських пісень. Залучення школярів до пісенної

творчості дозволяє не лише формувати необхідні знання та почуття, а й переводити їх у практичну діяльність, що забезпечує цілісність виховного впливу та підвищує рівень сформованості патріотичної свідомості.

Серед різноманітних засобів виховання у початковій школі особливе місце належить музиці, яка завдяки своїй емоційній природі здатна безпосередньо впливати на почуття дитини та формувати її внутрішній світ. Найдоступнішою і найбільш зрозумілою для молодших школярів формою музичного мистецтва є пісня. Вона поєднує в собі слово й музику, а отже, звертається водночас до інтелектуальної та емоційної сфер особистості. Завдяки простій і виразній мелодії та змістовному тексту українська пісня здатна формувати у дітей естетичний смак, моральні орієнтири та національні цінності. Саме тому в педагогічній науці (О. Ростовський; Л. Масол) пісня розглядається як один із найбільш дієвих засобів патріотичного виховання [59; 45].

Науковці підкреслюють, що українська пісенна традиція акумулює в собі багатовіковий досвід народу, його історичну пам'ять та духовні ідеали. У ній відображено боротьбу за свободу, любов до рідної землі, пошану до батьків, праці, звичаїв і обрядів. Тому пісня виступає не лише мистецьким, а й виховним явищем, яке має значний потенціал у формуванні патріотичних почуттів. Зокрема, А. Іваницький та Ф. Колесса у своїх працях наголошували, що народна пісня є своєрідною «художньою енциклопедією життя народу», а її вивчення сприяє формуванню національної свідомості навіть у наймолодших учнів [19; 20; 21; 36; 37].

Важливим аспектом є й педагогічна доцільність використання пісенного матеріалу у виховній роботі. Уроки музики в початковій школі передбачають як слухання, так і виконання пісень, що створює умови для емоційного переживання змісту твору. Виконання пісні в колективі сприяє згуртованості дітей, формує почуття єдності та відповідальності. Як зазначає О. Ростовський, саме колективне співання є одним із найефективніших способів виховання громадянських та патріотичних якостей, оскільки воно поєднує індивідуальні емоційні переживання у спільний духовний досвід [59].

Окрему увагу в наукових дослідженнях приділено ролі народних і авторських пісень у формуванні патріотизму. Народні пісні вирізняються доступністю змісту, мелодійністю, наявністю яскравих художніх образів, зрозумілих дітям. Вони формують уявлення про цінності, що були й залишаються основою життя українського народу: любов до рідної землі, працьовитість, доброту, мужність. Авторські ж пісні, створені спеціально для дітей, часто відображають сучасні реалії, героїчні сторінки новітньої історії України, актуалізують проблеми свободи, незалежності та гідності [53]. Таким чином, поєднання народної та сучасної авторської пісні у навчально-виховному процесі забезпечує спадкоємність традицій та їхнє оновлення відповідно до потреб часу.

Музично-педагогічний аспект патріотичного виховання передбачає також інтеграцію пісні у різні форми освітньої та позаурочної діяльності. Пісні можуть звучати на уроках літературного читання та історії як художні ілюстрації до вивчених тем, у позакласних заходах – під час свят, концертів, зустрічей із представниками українського війська чи громади. У таких умовах пісня виконує функцію емоційного підсилювача навчального матеріалу, створює атмосферу єдності, спонукає дітей до особистісного осмислення патріотичних цінностей [10].

Таким чином, українська пісня є доступним, дієвим і багатофункціональним засобом патріотичного виховання молодших школярів. Вона поєднує естетичний, моральний і громадянський вплив, формує у дітей почуття належності до нації та відповідальності за її майбутнє. Народні та авторські пісні в педагогічній практиці початкової школи виступають ефективним інструментом формування національних цінностей і громадянської свідомості, що підтверджує важливість музично-педагогічного аспекту у сучасній системі патріотичного виховання.

Отже, аналіз філософського, соціологічного, психологічного, педагогічного та музично-педагогічного підходів дозволяє узагальнити уявлення про патріотичне виховання як комплексний і багатогранний процес, що охоплює формування емоційно-мотиваційної сфери, розвиток ціннісних орієнтацій, засвоєння соціально значущих норм і практичних моделей поведінки. У науковій літературі воно розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, спрямована на

формування у дітей любові до Батьківщини, гордості за її історію та культуру, готовності діяти на благо держави, відповідальності за її майбутнє. У контексті нашого дослідження поняття «патріотичне виховання» уточнюється як системний процес залучення молодших школярів до національних цінностей через засвоєння культурних надбань, серед яких провідну роль відіграє українська пісенна спадщина.

Патріотичне виховання молодших школярів доцільно розглядати як багатокomпонентний процес, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий аспекти. Кожен із них відображає певну сторону становлення особистості: від засвоєння знань про Батьківщину та її культурні надбання – до формування ціннісних ставлень і реалізації їх у конкретних діях. Виділення чітких критеріїв та показників сформованості патріотичної свідомості створює підґрунтя для науково обґрунтованої діагностики й дозволяє відстежувати динаміку розвитку дітей у процесі навчально-виховної діяльності. Особливе значення у цьому контексті має українська пісня, яка завдяки емоційній виразності та образності поєднує всі три компоненти й виступає ефективним засобом комплексного впливу на особистість молодшого школяра.

Місце української пісні у структурі патріотичного виховання є особливим: вона виступає доступним і водночас глибоким засобом впливу на емоційну сферу дитини, формує почуття національної ідентичності, сприяє розвитку моральних якостей і громадянської свідомості. Народні пісні, що втілюють історичну пам'ять і традиції українського народу, забезпечують спадкоємність поколінь, тоді як авторські пісні сучасних композиторів розширюють цей виховний простір, відображаючи новітні події та ідеали. У результаті українська пісня постає не лише мистецьким явищем, а й потужним педагогічним інструментом, який гармонійно поєднує знання, емоції та цінності, забезпечуючи ефективність патріотичного виховання молодших школярів.

1.2. Вікові особливості формування патріотичних цінностей у молодших школярів

Проблема вікових особливостей формування патріотичних цінностей у молодших школярів завжди перебувала у полі зору українських педагогів та психологів. У середині ХХ століття її розробку здійснювали як у контексті загального морального виховання, так і у площині виховання громадянських почуттів.

Особливе значення для дослідження цієї проблеми мають погляди В. Сухомлинського [62], який розглядав патріотизм як органічну складову морального становлення особистості. Учений наголошував, що почуття любові до рідної землі потрібно формувати з перших років навчання, адже саме молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку ціннісних орієнтацій. У його працях знаходимо думку, що важливо залучати дітей до національної культури, народної пісні, звичаїв і традицій, які найближчі до дитячого емоційного світу.

Ідеї психологічних засад формування громадянських та патріотичних почуттів розвивав О. Запорожець [18]. Він підкреслював значення емоційного досвіду, який дитина отримує у процесі знайомства з культурними явищами. Яскраві образи мистецтва, музика та пісня виступають, за його твердженням, потужними чинниками формування стійких ціннісних почуттів.

У вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття науковці наголошували на тому, що виховання патріотизму неможливе без урахування вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, зазначалося, що саме у цей період закладається здатність емоційно переживати колективні почуття, ототожнювати себе з рідною культурою, що забезпечує основу для формування національної самосвідомості[68].

Таким чином, українські науковці ще до 1980-х років окреслили ключові підходи до формування патріотичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку: через діяльність і колектив, через емоційно-ціннісне переживання національних символів і явищ культури, через прилучення до народної пісні та інших мистецьких форм, що найближчі дитині за змістом і способом сприймання.

Розглядаючи вікові особливості молодших школярів у контексті формування патріотичних цінностей, важливо спиратись на сучасні наукові дані. Дослідження О. Хомич зазначає, що «учитель повинен вирішувати проблему патріотичного виховання учнів через формування у них універсальних цінностей ... які сприятимуть розвитку молодших школярів моральних почуттів, громадянства і патріотизму» [68]. Це підкреслює, що патріотизм у цьому віці має базуватись не лише на знаннях, але й на морально-ціннісному ставленні.

В праці іншого дослідника, Д. Харковенка [67] акцентується на побудові виховної роботи з формування патріотизму шляхом інтеграції змісту початкової освіти. Це підтверджує, що інтенсивність та ефективність виховання підвищується, коли знання інтегруються у різні навчальні дисципліни, а також через використання мистецьких і культурних засобів – зокрема пісні.

У контексті воєнного стану актуальність теми стає ще більшою, зі зміненими умовами освітнього процесу. Як формулює М. Бондаренко: «сучасні педагоги підкреслюють важливість розвитку національно-патріотичної компетентності, особливо в умовах воєнного стану» [3]. Це означає, що вікові особливості дітей мають враховувати не тільки стандартні освітні умови, а й зовнішні виклики, емоційний стан, обмеження доступу до ресурсів та зміну форм організації навчання.

Таким чином, з наукових джерел видно, що у віці молодших школярів (6–10 років) формуються не лише знання, але й почуття, ставлення та моральні орієнтири. Діти цього віку гостро реагують на ситуації справедливості та несправедливості, відгукуються на емоційні образи, історії й мистецтво, а також потребують інтерактивних, емоційно насичених форм роботи. Пісня, як емоційно образний матеріал, є одним із засобів, що допомагає реалізувати це завдання – через інтеграцію з літературою, історією та культурними традиціями, через колективну творчість і переживання.

Молодший шкільний вік (6–10 років) є особливим періодом у розвитку дитини, що характеризується інтенсивними змінами у фізіологічному, психологічному та соціальному планах. Діти цього віку відзначаються значною

пластичністю нервової системи, високою емоційною чутливістю та потребою у соціальних взаємодіях. Саме цей період називають «сенситивним» для формування ціннісних орієнтацій, адже діти здатні активно засвоювати моральні норми та поступово інтегрувати їх у власну поведінку

Психофізіологічні особливості молодших школярів проявляються у поєднанні високої пізнавальної активності з водночас обмеженою здатністю до довготривалого зосередження. У дітей цього віку переважає наочно-образне мислення, вони краще сприймають яскраві приклади, емоційні образи, художні твори, музику й пісню. Це створює сприятливі умови для залучення засобів мистецтва у виховання. Дослідник Д. Харковенко відзначає, що «формування морально-ціннісних орієнтацій у молодшому шкільному віці має спиратися на емоційно забарвлений досвід дитини, а не лише на абстрактні знання» [67].

Важливим чинником розвитку дитини в цей час є провідна діяльність. Для молодшого шкільного віку такою діяльністю виступає навчання, яке організовано у формі систематичних занять у школі. Проте навчання тут не обмежується здобуттям знань – воно має виховний і соціалізуючий характер. Шкільні завдання сприяють розвитку довільної уваги, формуванню волевих якостей, а також здатності до співпраці з ровесниками та дорослими. Як зауважує М. Бондаренко, «сучасні педагоги підкреслюють важливість розвитку національно-патріотичної компетентності, особливо в умовах воєнного стану» [3]. Це свідчить, що навіть базові навчальні процеси стають підґрунтям для формування громадянських і патріотичних якостей.

Початкова школа виступає критично важливим етапом становлення ціннісної сфери особистості. Саме у цей час дитина вперше систематично стикається з соціально значущими нормами і правилами, вчиться розрізняти «добре» і «погано», формується її здатність до емпатії, колективних переживань і самоідентифікації з певною групою – класом, школою, народом. Педагоги наголошують на тому, що інтеграція навчального змісту з культурними та моральними цінностями є основою виховного процесу.

Таким чином, молодший шкільний вік є періодом, коли закладаються фундаментальні особистісні якості, формуються моральні й патріотичні цінності, що визначають подальший розвиток дитини. Психофізіологічні особливості цього віку – емоційність, образність мислення, потреба в діяльності – зумовлюють вибір методів виховання, серед яких особливе місце посідає музика та пісня як універсальні засоби впливу на почуття й свідомість дітей.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної сфери дитини. У цей час діти відзначаються високою емоційністю, сприйнятливістю до моральних та естетичних впливів, що зумовлює необхідність використання у вихованні засобів, які апелюють до почуттів та образного мислення. Саме через емоції школярі навчаються співвідносити власні переживання з нормами й цінностями суспільства. Л. Хомич наголошує, що «учитель повинен вирішувати проблему патріотичного виховання учнів через формування у них універсальних цінностей ... які сприятимуть розвитку молодших школярів моральних почуттів, громадянства і патріотизму» [68]. Таким чином, виховання емоційності безпосередньо пов'язане із становленням патріотичних почуттів.

Особливу роль у цьому віці відіграє здатність до емпатії. Діти початкової школи вже можуть співпереживати героям художніх творів, відчувати колективні емоції під час свят, концертів чи спільного виконання пісень. Це створює можливості для виховання через колективні форми діяльності. За спостереженнями Д. Харковенка, «патріотичне виховання молодших школярів має будуватися шляхом інтеграції змісту початкової освіти, що дозволяє поєднати інтелектуальний і емоційний розвиток» [67]. Залучення мистецьких засобів, зокрема української пісні, сприяє тому, що колективні переживання набувають виховного змісту й трансформуються у стійкі моральні орієнтації.

Вразливість дітей цього віку робить їх відкритими до виховного впливу. Молодші школярі легко переймають почуття дорослих і ровесників, швидко формують симпатії та антипатії, здатні щиро проявляти любов і прихильність до об'єктів, які асоціюються з позитивними емоціями. Саме тому патріотичні почуття

у них варто формувати через емоційно позитивні враження – яскраві образи рідної природи, теплу атмосферу родинних традицій, піднесеність національних свят, щирість народних пісень. Як зазначає М. Бондаренко, «сучасні педагоги підкреслюють важливість розвитку національно-патріотичної компетентності, особливо в умовах воєнного стану» [3]. Це підкреслює, що саме емоційно-ціннісна сфера стає фундаментом для стійкого патріотизму, адже почуття, закладені у дитинстві, залишаються найбільш життєздатними й дієвими.

Формування любові до Батьківщини в молодшому шкільному віці ґрунтується на здатності дітей ототожнювати себе з колективом і ширшими соціальними спільнотами. Почуття причетності до класу, школи, родини поступово розширюється до усвідомлення себе частиною українського народу. Цьому процесу сприяють не лише навчальні заняття, а й позакласні заходи, гурткова робота, мистецькі свята, під час яких українська пісня є об'єднувальним елементом. Пісня дає змогу відчувати силу колективного співпереживання, закріпити позитивні емоційні враження і сформувати основу для подальшої громадянської активності.

Отже, емоційно-ціннісна сфера молодших школярів формується у тісному зв'язку з моральними та патріотичними орієнтаціями. Вона розвивається завдяки емоційності, чутливості, здатності до емпатії та вразливості дітей. Використання художніх і культурних засобів, насамперед української народної та авторської пісні, дозволяє трансформувати ці вікові особливості у стійкі морально-патріотичні почуття, які стають фундаментом розвитку особистості у подальшому житті.

У молодшому шкільному віці засвоєння знань про Батьківщину має свої специфічні вікові особливості. Передусім це зумовлено тим, що пізнавальні процеси дитини ще перебувають на стадії становлення. У дітей 6–10 років провідними є наочно-образне та емоційне мислення, тому засвоювати інформацію вони здатні переважно через конкретні образи, приклади, символи, близькі до їхнього життєвого досвіду. Це означає, що знання про Батьківщину для дітей повинні бути не абстрактними, а втіленими у яскраві символи – державний прапор, герб, гімн, знайомі постаті та образи рідного краю.

Особливістю засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами є обмеженість абстрактного мислення. Діти ще не здатні до глибокого аналізу чи узагальнення на рівні понять, натомість краще сприймають інформацію, подану через наочність. Тому використання ілюстрацій, предметних картинок, національної символіки, а також прослуховування пісень чи перегляд відеоматеріалів значно підвищує ефективність засвоєння. Іншими словами, подача знань повинна враховувати вікову потребу дитини в конкретності та наочності.

Надзвичайно важливою у цьому контексті є роль казок, оповідань, пісень та художніх творів, які закріплюють знання про рідну країну через емоційний досвід. У сюжетах народних казок та оповідань діти знайомляться з образами героїв, які уособлюють національні чесноти – сміливість, доброту, справедливість. Пісня ж виступає особливим засобом формування любові до Батьківщини, адже вона поєднує художній образ із колективним переживанням. Це свідчить, що використання художніх і музичних творів у початковій школі стає ще актуальнішим, адже вони допомагають дітям краще зрозуміти, відчувати і прийняти свою приналежність до українського народу.

Таким чином, вікові особливості засвоєння знань про Батьківщину полягають у пріоритеті конкретних образів і символів, необхідності широкого використання наочності, а також у потребі спиратися на художні твори як носії національних цінностей. Через казки, оповідання, пісні та мистецькі приклади знання набувають для дітей не лише когнітивного, а й емоційно-ціннісного змісту. Саме така форма роботи дозволяє забезпечити глибоке засвоєння знань про Україну і сприяє формуванню стійких патріотичних почуттів у молодшому шкільному віці.

Формування патріотичних цінностей у молодшому шкільному віці тісно пов'язане з розвитком моральних якостей особистості. Саме в цей період у дітей поступово складаються перші уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, чесність і брехню. Патріотичні почуття стають важливим регулятором поведінки, адже вони спонукають дитину оцінювати власні вчинки та вчинки інших крізь призму моральних ідеалів. Як зазначає Л. Масол, виховання патріотизму у молодших школярів неможливе без цілеспрямованого формування

гуманістичних цінностей, які виявляються у готовності дитини співчувати, допомагати та відчувати відповідальність за спільну справу [45]. Таким чином, патріотичне виховання виступає основою розвитку таких рис, як доброта, чесність, справедливість, що формують моральний фундамент особистості.

Другим важливим аспектом є поступове усвідомлення молодшими школярами себе як членів колективу, громади та народу. Якщо в дошкільному віці домінує сімейне середовище, то в початковій школі дитина активно входить у нову соціальну спільноту – клас, школу, дитячі організації. Тут вона набуває досвіду взаємодії з однолітками, вчиться співпрацювати, дотримуватися правил, приймати на себе відповідальність. Дослідження Р. Даниляк, Н. Муляр підтверджують, що саме у молодшому шкільному віці дитина починає ототожнювати себе з групою, усвідомлювати свою належність до спільноти, а відтак – формує перші елементи громадянської ідентичності [10]. Це означає, що патріотичні цінності виступають не лише емоційним переживанням, а й реальною основою соціальної поведінки.

Особливої уваги заслуговує формування у дітей початкових уявлень про громадянські права та обов'язки. У цьому віці школярі ще не здатні до глибокого розуміння політичних чи юридичних категорій, проте вони можуть засвоювати елементарні знання про обов'язок допомагати ближнім, берегти природу, поважати старших, шанувати державні символи. Важливу роль у цьому процесі відіграють уроки музики, літератури, інтегровані виховні заходи, під час яких дитина може не лише отримати знання, а й емоційно пережити досвід єдності з іншими.

Отже, патріотичні цінності у молодшому шкільному віці впливають на становлення моральних якостей, формують здатність до співжиття у колективі та закладають підвалини громадянської свідомості. Саме в цей час діти починають усвідомлювати, що їхні вчинки мають значення не лише для них самих, а й для родини, класу, школи, громади та всієї країни. Це є важливою передумовою подальшого розвитку відповідальної, соціально активної й патріотично зорієнтованої особистості.

Аналіз наукових підходів дозволяє стверджувати, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для становлення патріотичних цінностей, адже саме в цей

час формується емоційно-моральна основа особистості. Дослідження педагогів і психологів минулого та сучасності засвідчують, що любов до Батьківщини, почуття причетності до національної культури, готовність до співжиття в колективі найефективніше виховуються саме у віці 6–10 років.

Патріотичні цінності виявляються не лише в емоційній сфері, а й у поведінкових проявах дітей: у готовності допомагати іншим, у прагненні дотримуватися правил колективу, у визнанні важливості чесності, доброти та справедливості. Водночас вони стають підґрунтям для усвідомлення себе частиною ширших соціальних спільнот – класу, школи, громади, українського народу.

З огляду на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, засвоєння патріотичних цінностей відбувається найуспішніше через емоційно насичені образи, конкретні символи та приклади, що подаються у доступній для сприймання формі. Особливе місце належить українській народній та авторській пісні, яка поєднує пізнавальний, емоційний та виховний потенціал. Завдяки музиці, художнім творам і колективним формам діяльності відбувається інтеграція знань, почуттів і практичного досвіду, що забезпечує гармонійний розвиток патріотичної свідомості дитини.

Таким чином, патріотичне виховання молодших школярів потребує врахування їхніх психофізіологічних, емоційних і когнітивних особливостей. Лише на цій основі можливо сформувати цілісну систему ціннісних орієнтацій, які стануть основою подальшої громадянської активності й національної самосвідомості.

РОЗДІЛ II. ІСТОРИКО-ЖАНРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ ЯК ЗАСОБУ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

2.1 Українські народні пісні як чинник формування національної ідентичності:

Українська народна пісня посідає особливе місце в культурному та виховному процесі, оскільки є унікальним носієм історичної пам'яті, духовних цінностей та світогляду нашого народу. Вона поєднує в собі поетичне слово, мелодію та емоційний вплив, що робить її надзвичайно дієвим засобом формування особистості з раннього віку. Пісня не лише супроводжує повсякденне життя українців, а й відображає їхні почуття, переживання, прагнення, стаючи своєрідним літописом народу, що зберігся у колективній пам'яті через покоління.

У виховному процесі пісня виконує багатогранні функції. Вона сприяє моральному становленню дитини, формує у неї любов до рідної землі, мови та культури, виховує почуття колективної єдності. На відміну від абстрактних понять чи складних філософських категорій, пісня є доступною і зрозумілою для дітей молодшого шкільного віку, адже апелює до їхнього емоційного світу. Як відзначає О. Іваницький, що українська народна пісня виступає унікальним способом комунікації поколінь, та передає не лише художні образи, а й духовний досвід нації [19; 20; 21]. Саме тому народні пісні мають особливу цінність у формуванні патріотичних почуттів.

Не менш важливою є роль пісні як джерела національної пам'яті та традицій. У ній закарбовано уявлення про історичні події, героїчні постаті, моральні норми, родинні й громадські цінності. Через пісню від покоління до покоління передавалися звичаї, обряди, уявлення про добро і зло, про чесність, справедливість, мужність. Звернення до пісенної спадщини допомагає сучасним дітям долучитися до культурних коренів народу, відчувати свою єдність з попередніми поколіннями, усвідомити себе частиною великої спільноти. Як слушно зауважують М. Лановик та З. Лановик, народна пісня є «дзеркалом душі

народу», у якому відбиваються його радості й страждання, історичні долі та прагнення до свободи [43, с. 220].

Варто наголосити, що українська народна пісня завжди була тісно пов'язана з виховними практиками. Вона звучала у родинному колі, на святах, у побутових та обрядових ситуаціях, формуючи у дітей естетичний смак і моральні орієнтири. Її образи та символи впливали на становлення ціннісної сфери дитини, сприяли розвитку емоційності та співпереживання. У сучасній школі, особливо на уроках музичного мистецтва, народна пісня має неабияке значення як засіб розвитку патріотичних почуттів і національної ідентичності.

Таким чином, українська народна пісня є не лише елементом культурної спадщини, але й потужним виховним інструментом. Вона допомагає дітям засвоювати національні цінності, формувати любов до рідної землі, мови, традицій, а також сприяє розвитку почуття єдності й солідарності з українським народом. Саме тому в контексті патріотичного виховання молодших школярів народна пісня набуває особливої актуальності, адже поєднує у собі пізнавальну, виховну й емоційно-ціннісну функції.

Походження української народнопісенної творчості сягає глибинних пластів духовної культури нашого народу. Ще в добу язичництва пісня була невід'ємним елементом календарних і родинних обрядів, виконувала магічні та сакральні функції, пов'язані з уявленнями про цикли природи, родючість, сімейний добробут. Колядки, щедрівки, веснянки, купальські та жнивварські пісні відображали світогляд предків, їхні уявлення про гармонію людини й природи. З прийняттям християнства обрядова пісенність зазнала трансформацій: архаїчні мотиви поєднувалися з новими релігійними символами, але водночас зберігалася тяглість традиції. А. Іваницький слушно зауважує те, що «пісня завжди була найстійкішою формою фольклору, яка не лише відображала реалії часу, а й передавала колективний досвід народу» [21, с. 17].

Еволюція народнопісенної творчості простежується в поступовому розширенні тематичних обріїв. Від суто обрядових форм пісня переходила до ліро-епічних та історичних жанрів, у яких відбилосся суспільне життя українців. Уже в

XVI–XVII ст. формується корпус козацьких та історичних пісень, у яких увиразнюється мотив героїзму, боротьби за волю, захисту рідної землі. У цих творах поєднуються реальні факти й художні образи, завдяки чому вони були доступними для широких верств населення. М. та З. Лановики зазначають: «історичні пісні виконували функцію своєрідного усного літопису, в якому закарбовувалися народні уявлення про героїчне минуле» [43, с. 224].

Народна пісня виявилася дієвим чинником збереження історичної пам'яті. Коли українці тривалий час не мали власної державності, саме усна творчість виконувала функцію культурного архіву. У ній передавалися відомості про минулі події, зберігалися моральні та суспільні ідеали. Ф. Колесса підкреслював: «українські народні пісні – це енциклопедія життя нашого народу, у якій знайшли відбиток і радість, і смуток, і боротьба» [37, с. 45]. Завдяки традиції усної передачі пісня забезпечувала неперервність історичної пам'яті, долаючи часові й просторові межі.

Особливу роль у народнопісенній спадщині відіграє відображення суспільно-політичних подій. У піснях про козацьку добу втілено прагнення до свободи та незалежності, оспівано подвиги запорозьких воїнів. У творах, що виникли в часи гайдамаччини, відображено протест проти соціальної несправедливості та національного гніту. У XIX ст. поширюються рекрутські й солдатські пісні, які засвідчують складні долі простих людей, їхні страждання, тугу за рідним краєм. XX століття принесло нові теми: революційні події, визвольні змагання, трагедії Голодомору та Другої світової війни [21, с. 136].

Українська народна пісня має виняткове історичне значення, вона не тільки фіксувала конкретні події, а й трансформувала їх у художньо-емоційні образи, що живили національну свідомість. Завдяки цьому пісня стала одним із ключових чинників збереження української ідентичності, незамінним засобом передання культурного й духовного досвіду від покоління до покоління. Саме завдяки пісні українці зберігали відчуття своєї неповторності й приналежності до рідного народу навіть у найтяжчі часи бездержавності та поневолення.

Український народний пісенний фольклор відзначається багатством жанрових форм, кожна з яких має власне смислове та виховне навантаження. Від обрядових і календарно-ритуальних пісень до історичних і соціально-побутових – уся жанрова палітра є важливим засобом формування духовного світу дитини та виховання патріотичних почуттів. Як підкреслює А. Іваницький, «українська пісня не замикається в межах побутових потреб, а постає виразником моральних і національних ідеалів» [21, с. 89].

Календарно-обрядові пісні (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, жнивварські) є найдавнішим пластом народної творчості. Вони формували у молодшого покоління відчуття єдності з природою, колективом, духовними традиціями роду. У цих піснях зберігалися уявлення про гармонію світу, цінність праці та життєвих циклів. Дитина, долучаючись до виконання колядок чи веснянок, не лише відчувала радість спільної творчості, а й засвоювала моральні норми, усвідомлювала цінність традиції. М. та З. Лановики наголошують: «обрядові пісні закріплюють колективні цінності, вчать жити у злагоді з людьми і світом» [43, с. 97].

Важливим жанровим пластом є історичні та козацькі пісні. Вони виконували функцію усної історії, у якій зберігалася пам'ять про героїчні події та постаті. Через образи козаків, ватажків, народних героїв у дітей формувалося уявлення про ідеали мужності, відданості, готовності до самопожертви. Ці пісні виховували почуття гордості за свій народ, його минуле й боротьбу за свободу. Як зазначав Ф. Колесса, «героїчні пісні є могутнім джерелом патріотичного виховання, адже в них унаочнено найвищі моральні цінності українців» [37, с. 83].

Соціально-побутові пісні (рекрутські, чумацькі, бурлацькі) висвітлюють життя простого народу, його труднощі та прагнення до кращої долі. Для дітей вони стають засобом формування емпатії, співчуття, розуміння соціальної несправедливості. Такі пісні розвивають чутливість до проблем інших, виховують доброту і людяність. Водночас вони поглиблюють уявлення про складну історію народу та формують готовність долати труднощі.

Окрему групу становлять родинно-побутові пісні, у яких відображено почуття любові, взаємоповаги, вірності, родинних цінностей. Для молодших школярів ці твори мають особливу значущість, адже вони навчають шанувати батьків, берегти сімейні традиції, плекати ніжність і відповідальність у взаєминах. Як зауважує А. Іваницький, «родинно-побутова лірика формує етичний ідеал, що ґрунтується на любові й взаємопідтримці» [19, с. 112].

Не можна оминати увагою й дитячі ігрові та жартівливі пісні. Їхня роль полягає не лише в розвазі, а й у розвитку мовлення, ритмічного відчуття, емоційності, колективної взаємодії. Вони сприяють формуванню позитивного ставлення до спільної діяльності, вчать взаємоповаги та командної співпраці. Через ігрові пісні дитина поступово входить у світ культури, засвоює соціальні ролі та національні традиції.

Жанрове розмаїття українських пісень є могутнім засобом виховання патріотичних цінностей. Кожна група жанрів сприяє формуванню різних аспектів особистості: від почуття єдності з природою та колективом – до усвідомлення історичної спадщини, моральних орієнтирів і соціальної відповідальності.

Отже, жанрове багатство народнопісенної спадщини несе величезний виховний потенціал. Воно сприяє гармонійному розвитку дитини, допомагає формувати в молодших школярів почуття любові до Батьківщини, гордості за свій народ, усвідомлення власної причетності до національної культури.

Українська народна пісня посідає провідне місце у процесі формування національної ідентичності, адже вона зберігає і передає від покоління до покоління мову, культурні традиції та моральні цінності народу. Через пісню дитина долучається до символічного світу нації, відчуває свою причетність до історії та культури, усвідомлює власну належність до української спільноти.

Насамперед народна пісня виступає дієвим засобом збереження мови та культури. У ній закріплено лексичні багатства української мови, поетичні образи, стилістичні засоби, які не лише передають красу рідного слова, а й формують мовне відчуття у дитини. Як зазначає А. Іваницький, «усна пісенна традиція є тим середовищем, у якому зберігається і розвивається національна мова, навіть тоді,

коли вона зазнає утисків у суспільному житті» [20, с. 134]. Через пісню молодші школярі засвоюють не тільки окремі слова чи вирази, а й інтонаційно-емоційну мелодику мовлення, що формує стійкий зв'язок із культурним кодом народу.

Важливою є й функція пісні як форми колективного переживання та єдності. Виконання народних пісень традиційно здійснювалося у гурті, під час обрядів, свят, спільної праці. Для дитини такий досвід має особливу виховну цінність, адже він формує відчуття належності до спільноти, розвиває здатність до емпатії та колективної взаємодії. У колективному співі відбувається не лише естетичне переживання, а й соціалізація особистості, її включення у традиційний культурний простір [43, с. 214]. Це означає, що пісня виконує роль не тільки художнього, а й соціально-психологічного чинника єднання поколінь.

Не менш важливим є виховний вплив пісні на світогляд і самосвідомість дитини. У народнопісенній спадщині відображено уявлення про добро і зло, справедливість і кривду, любов і зраду, героїзм і самопожертву. Знайомство з цими образами допомагає молодшим школярам засвоювати моральні норми та орієнтири. Таким чином, через пісню дитина не лише розвиває емоційність, а й поступово формує власну національну самосвідомість.

В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, значення української пісні як засобу патріотичного виховання посилюється. Вона стає джерелом духовної сили, символом стійкості та єдності народу. Дослідження сучасних педагогів свідчать, що систематичне використання українських пісень у виховному процесі сприяє розвитку у дітей почуття гордості за націю та глибокого емоційного зв'язку з рідною землею.

Отже, українська народна пісня виконує кілька ключових функцій у формуванні національної ідентичності: зберігає і передає мовно-культурну спадщину, забезпечує досвід колективного переживання та єдності, формує моральні й світоглядні орієнтири дитини. Її виховний потенціал робить її одним із найефективніших засобів патріотичного виховання у молодшому шкільному віці.

Українська народна пісня є одним із найефективніших засобів патріотичного виховання молодших школярів, адже поєднує у собі емоційність, художню

виразність та доступність для дитячого сприйняття. Вона виступає містком між емоційним світом дитини та духовною спадщиною народу, допомагаючи формувати уявлення про добро, справедливість, любов до Батьківщини й почуття належності до національної спільноти.

Насамперед народна пісня цінна своєю доступністю та емоційністю. Молодші школярі краще сприймають інформацію в образно-емоційній формі, ніж у вигляді абстрактних понять. Пісня відповідає цим віковим особливостям, адже має просту й водночас виразну мелодію, повторювані мотиви, ритмічність, що робить її легкою для запам'ятовування. Як підкреслюють М. та З. Лановики, «у пісні поєднуються естетична насолода та емоційна доступність, завдяки чому вона стає одним із найсильніших виховних засобів» [Лановик, Лановик, 2005, с. 274]. Для дітей виконання пісні – це не лише навчання, а й емоційне переживання, яке формує внутрішню мотивацію до пізнання культури свого народу.

Другим важливим аспектом є поєднання художнього образу й моральних цінностей у народних піснях. У їхніх текстах і мелодіях зберігається народна мудрість, уявлення про чесність, доброту, мужність, любов до рідної землі та сім'ї. Діти, сприймаючи ці художні образи, одночасно засвоюють моральні орієнтири. Ф. Колесса зазначав, що «народна пісня – це своєрідний кодекс моральності, у якому відображено ідеали й прагнення народу» [Колесса, 2001, с. 158]. Завдяки поетичним текстам і мелодичній виразності дитина не лише емоційно захоплюється, а й поступово інтегрує у власний світогляд моральні цінності, які стають підґрунтям для формування патріотизму.

Особливої уваги **заслужовує** роль народної пісні у формуванні любові до рідної землі та почуття приналежності до українського народу. У пісенній традиції оспівується краса української природи, героїчні подвиги, історичні події, звичаї та обряди. Для дитини це – не абстрактні знання, а живі образи, які легко запам'ятовуються та переживаються емоційно. Таким чином, пісня сприяє формуванню у школярів почуття гордості за свій народ, його історію та культуру.

Важливо підкреслити, що колективне виконання пісень створює особливу атмосферу єдності, формує у дітей відчуття приналежності до спільноти. Саме

через колективні форми співу школярі засвоюють досвід колективних емоцій, що підсилює патріотичні почуття. Це дає можливість дітям не лише ототожнювати себе з власним класом чи школою, а й відчувати свою належність до більшої національної спільноти.

Українська народна пісня у процесі патріотичного виховання молодших школярів виконує кілька взаємопов'язаних функцій: забезпечує емоційно доступне засвоєння цінностей, передає моральні орієнтири через художні образи, формує любов до Батьківщини й почуття приналежності до українського народу. Саме тому систематичне використання пісенного фольклору у навчально-виховному процесі початкової школи є важливою умовою розвитку патріотичної свідомості дітей.

Отже, українська народна пісня постає важливим чинником формування національної ідентичності та однією з провідних засад патріотичного виховання молодших школярів. Вона є носієм історичної пам'яті, утілює багатовіковий досвід народу, його світогляд, моральні орієнтири та естетичні цінності. Саме через пісню діти отримують перші уявлення про рідну землю, її красу, традиції, героїчне минуле, що формує у них відчуття гордості та приналежності до українського народу.

Завдяки своїй доступності, образності й емоційності народна пісня відповідає віковим особливостям молодших школярів. Вона легко сприймається, швидко запам'ятовується, а її виконання викликає у дітей сильні емоційні переживання, які трансформуються у стійкі почуття любові до Батьківщини. Колективний спів створює атмосферу єдності, формує досвід колективних емоцій, що особливо важливо для становлення громадянської свідомості й моральної відповідальності.

Народна пісня поєднує у собі художній образ і морально-ціннісний зміст, завдяки чому вона стає своєрідним «підручником життя», у якому відображені ідеали, прагнення та духовні орієнтири народу. Для дитини вона є зрозумілим і природним способом прилучення до культури, традицій, мови та історії. Через пісню школярі засвоюють не лише знання про свій народ, а й емоційно

переживають досвід належності до нього, що сприяє формуванню національної ідентичності.

У системі патріотичного виховання молодших школярів українська народна пісня посідає особливе місце. Вона поєднує пізнавальну, виховну та естетичну функції, сприяє розвитку почуттів, моральних якостей і громадянських орієнтацій. Використання народної пісні у навчально-виховному процесі початкової школи забезпечує гармонійний розвиток дитини, формує в неї цілісне ставлення до рідної країни й закладає підвалини для подальшого розвитку патріотичної свідомості.

Таким чином, українська народна пісня є не лише культурною спадщиною, а й активним виховним інструментом, здатним формувати у молодших школярів любов до Батьківщини, шанобливе ставлення до її історії й традицій, почуття гордості та відповідальності за свій народ.

2.2. Авторські пісні патріотичного спрямування для дітей молодшого шкільного віку

Актуальність використання авторських пісень у патріотичному вихованні дітей молодшого шкільного віку зумовлена сучасними суспільними викликами та потребою у формуванні стійкої національної ідентичності. Якщо народна пісня є невід'ємною частиною культурної спадщини, що передається з покоління в покоління, то авторська дитяча пісня створюється конкретними композиторами й поетами з урахуванням освітніх, виховних і вікових завдань. Саме тому вона стає надзвичайно важливим засобом патріотичного виховання, оскільки поєднує у собі традиційні національні мотиви й сучасні педагогічні потреби.

Сучасна початкова школа покликана забезпечувати не лише засвоєння знань, а й виховання громадянських і патріотичних якостей. У цьому процесі авторська пісня відіграє особливу роль, адже її зміст може бути цілеспрямовано спрямований на формування у дітей любові до рідної землі, пошани до культурної спадщини, гордості за свій народ. На відміну від народної, яка формувалася стихійно й передавала колективний досвід, авторська дитяча пісня відзначається педагогічною

доцільністю, простотою мелодики, доступністю тексту та образності для сприйняття молодшими школярами.

Відмінність авторської дитячої пісні від народної проявляється насамперед у формі та змісті. Якщо народні твори несуть у собі узагальнений досвід і образи, закорінені у багатовіковій традиції, то авторські створюються у відповідь на конкретні потреби часу й освітнього процесу. Народна пісня тяжіє до варіативності й колективної імпровізації, тоді як авторська має сталу мелодико-ритмічну структуру, чітко сформульований текст і спрямованість на певний виховний ефект. У змісті авторських творів для дітей поєднуються доступні художні образи з моральними й патріотичними цінностями, що робить їх дієвим засобом формування громадянських якостей.

Таким чином, авторські пісні патріотичного спрямування є важливим доповненням до народнопісенної традиції, оскільки вони адаптують загальнолюдські й національні цінності до потреб дитячої аудиторії. Їхня актуальність у патріотичному вихованні полягає в здатності емоційно впливати на свідомість молодших школярів, робити процес виховання більш усвідомленим і цілеспрямованим, а отже – ефективним у сучасних умовах.

Авторські дитячі пісні патріотичного спрямування займають особливе місце у музично-виховному процесі початкової школи. Їхня головна перевага полягає у тому, що вони створюються спеціально для дитячої аудиторії, з урахуванням вікових психологічних та емоційних особливостей учнів. Завдяки цьому такі твори поєднують доступність змісту з виховною наснаженістю, образність із зрозумілими художніми засобами, емоційність із простотою музичної форми. Дослідники підкреслюють, що «у практиці патріотичного виховання доцільно використовувати кращі зразки авторської пісні, які суттєво доповнюють можливості народної пісенності у формуванні патріотизму» [28].

Однією з ключових тематичних груп є пісні про любов до Батьківщини, природи рідного краю та родини. У цих творах дитині відкривається краса навколишнього світу, багатство рідної землі, тепло батьківського дому. Образи рідного села чи міста, широких степів, зелених лісів і гір подаються у простій і

водночас поетичній формі. Такі пісні формують у дітей почуття належності до свого народу, повагу до культурних і природних багатств, виховують любов до рідної мови. Як зазначає Т. Потапчук, «українська пісня – невід’ємна частина нашої культури та духовності, що проникає у свідомість кожного, хто її чує» [55]..

Інший важливий тематичний напрямок – це пісні, що відображають героїчні сторінки історії та сучасні події. Вони містять сюжети, пов’язані з боротьбою українського народу за незалежність, подвигами козаків, визвольними змаганнями різних історичних епох, а також сучасними прикладами мужності та жертвності захисників України. Для дітей ці образи адаптуються через яскраві метафори, символи, персоніфікацію, що робить зміст більш зрозумілим і доступним. У цьому контексті важливо враховувати й сучасні виклики: «у період війни українська пісня функціонує як соціокомунікаційний феномен, що зміцнює згуртованість та патріотизм суспільства» [61].

Особливістю багатьох авторських пісень є також поєднання ігрового, пізнавального й виховного елементів. Тексти часто містять загадкові ситуації, діалоги, жартівливі інтонації, які роблять процес співу для дітей цікавим і привабливим. Через ігрову форму школярі не лише розважаються, а й засвоюють морально-патріотичні цінності. Пізнавальний аспект таких творів проявляється у знайомстві з народними традиціями, символікою, історичними подіями чи видатними постатями. За спостереженнями Б. і В. Бриліних, національно-патріотичне виховання дітей та юнацтва ефективно реалізується засобами музичного мистецтва, яке охоплює як народну, так і авторську творчість» [4].

Важливим є і виховний потенціал авторських пісень. Завдяки яскравим образам і простим мелодіям вони здатні закарбовувати у дитячій пам’яті позитивні емоції, пов’язані з поняттями «Україна», «рідна земля», «народ», «сім’я». Пісня стає своєрідним провідником у світ цінностей, де любов до природи поєднується з любов’ю до Батьківщини, а почуття родинної єдності – із розумінням значення національної спільноти. Недарма у методичних рекомендаціях зазначається, що «розучування патріотичних пісень є однією з популярних форм національно-патріотичного виховання у початковій школі» [49].

Таким чином, жанрово-тематичні особливості авторських пісень для дітей молодшого шкільного віку ґрунтуються на трьох основних напрямках: утвердження любові до рідної землі й родини, відображення героїчних сторінок минулого та сучасності, поєднання ігрових і пізнавальних елементів з виховним змістом. Саме ця багатофункціональність забезпечує їхню ефективність як засобу патріотичного виховання, робить пісню доступною, цікавою і

Формування національно-патріотичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від доступного та емоційно зрозумілого музичного матеріалу. У цьому контексті важливу роль відіграють авторські дитячі пісні, які створювали як класики української музики другої половини ХХ століття, так і сучасні композитори та поети, зорієнтовані на освітні потреби молодших школярів.

Серед відомих українських авторів варто згадати Миколу Дремлюгу – композитора, який активно працював у жанрі дитячої пісні. Його твори вирізняються доступністю мелодики та патріотичними інтонаціями, що пробуджують у дітей гордість за свою країну. Пісні М. Дремлюги поєднують виховну і пізнавальну функцію, формуючи у школярів перші уявлення про духовні цінності українського народу.

Особливе місце у формуванні дитячого пісенного репертуару займає творчість Лесі Дичко, званої української композиторки, авторки численних дитячих хорів і вокальних циклів. Її твори часто звертаються до тем природи, духовності й любові до Батьківщини. Для дітей молодшого шкільного віку підходять зразки, де національний зміст поєднано з виразною образністю. [28].

У контексті 70–80-х років ХХ століття варто згадати також Вадима Верменича, який створював вокально-хорові твори для дітей. Його пісні (для прикладу, «Тополятко» на слова Петра Харченка) мали яскраво виражений патріотичний зміст, були емоційними й доступними для виконання на уроках музики та в дитячих колективах.

Серед сучасних авторів дитячих пісень важливе місце займають Микола Ведмедеря та поетеса Ольга Яворська. Їхня пісня «Козачата» широко

використовується у початковій школі та на святах. У ній діти легко засвоюють поняття про спадкоємність поколінь і любов до рідної землі: «Ми – маленькі козачата, станем справжніми людьми!» [34]. Методично ця пісня підходить для 1–3 класів, оскільки має просту мелодію, чіткий ритм і виразний текст, що апелює до дитячого досвіду.

Інший приклад – пісня «Україночка» (слова і музика Ігоря Білика). Вона легко сприймається дітьми завдяки яскравому образу маленької українки, що символізує національну ідентичність:

«Я - україночка! Я - українка!

Хай моя пісенька лунає дзвінко!

Разом заспіваймо, край наш звеселяймо,

Нашу родину, Рідну Україну!» [65].

Виховний ефект полягає у формуванні позитивного ставлення до своєї культури та відчуття гордості за належність до українського народу.

Цікавим є також твір «Танчик Степанчик» (слова Зоряни Лісевич, музика Олени Мачайло). Автори використали ігровий образ іграшкового танчика, який «захищає рідний край», що робить тему патріотизму доступною для дітей 6–8 років. Як зазначається у методичних рекомендаціях педагогів, «ігрові елементи у патріотичних піснях допомагають сформувати у дітей позитивне ставлення до серйозних понять через емоційно близькі образи» [63].

Окрім того, варто назвати й поетів, які працюють у співпраці з композиторами: Юлія Хандожинська, Леонід Куліш-Зінків та інші, чиї тексти лягають в основу сучасних дитячих пісень про любов до Батьківщини, природу й родину.

Таким чином, авторські пісні для дітей молодшого шкільного віку становлять вагомий пласт музично-виховного репертуару. Вони враховують психофізіологічні особливості дітей 6–10 років – потребу у яскравих образах, доступній мелодиці, ритмічності й поєднанні ігрових та навчально-виховних елементів. Завдяки цьому вони стають дієвим засобом формування у дітей патріотичних почуттів, моральних цінностей і любові до України.

Авторські пісні для дітей молодшого шкільного віку мають не лише мистецьке, а й вагоме педагогічне значення. Вони створюються з урахуванням особливостей сприйняття дітей 6–10 років: потреби у простій і виразній мелодиці, доступному тексті, чіткій ритміці та образності, яка викликає емоційний відгук. Саме тому дитяча авторська пісня виступає важливим засобом формування патріотичних почуттів, моральних орієнтирів та розвитку національної ідентичності.

Мелодична лінія авторських пісень для дітей, як правило, базується на діатонічних ладах, невеликому звукоряді (кварта чи квінта), повторюваних ритмічних формулах, що робить їх легко засвоюваними навіть для дітей із початковими музичними навичками. Наприклад, у пісні «Козачата» (муз. М. Ведмедері, сл. О. Яворської) мелодія будується на простих поступових рухах, із частим повторенням мотивів. Це сприяє не лише швидкому запам'ятовуванню, а й колективному виконанню: діти відчують себе учасниками єдиного хору, а не виконавцями складного музичного твору. Текст пісні має яскраво виражений патріотичний зміст, але поданий у формі, близькій дітям [34].

Схожі художньо-педагогічні риси спостерігаємо й у пісні «Україночка» (муз. і сл. І. Білика). Її мелодика – мажорна, світла, з акцентом на ритмічну виразність, що створює відчуття радості та гордості. Текст надзвичайно простий: «Я маленька україночка, в мене щира душа», – однак у цих словах закладений глибинний зміст – формування в дитини позитивного образу власної національної ідентичності.

У художньо-педагогічному плані авторські пісні виступають не лише музичними творами, а й носіями образів, через які у дітей формується ціннісне ставлення до світу. Наприклад, пісня «Танчик Степанчик» (муз. О. Мачайло, сл. З. Лісевич) використовує ігровий образ іграшкового танка, який «захищає рідний край». Діти легко ототожнюють себе з героєм, адже сюжет поданий у доступній, навіть казковій формі. Завдяки цьому серйозні поняття – оборона, любов до Батьківщини, відповідальність – засвоюються ненав'язливо, через емоційний досвід гри [63].

Інший приклад – цикл дитячих хорів Лесі Дичко, у яких провідним мотивом є любов до природи й рідної землі. У піснях композиторки художні образи (пташки, дерева, квіти) набувають символічного значення: вони стають втіленням краси й духовної сили України. Таким чином, художній образ у дитячій пісні є тим містком, через який абстрактні морально-патріотичні цінності стають близькими та зрозумілими для молодших школярів.

Важливою умовою ефективного використання авторських пісень у виховному процесі є професійна робота вчителя. Саме педагог визначає, які твори найкраще відповідають віковим особливостям дітей, рівню їхніх музичних здібностей і виховним завданням. Учитель має не лише навчати виконанню пісні, а й розкривати її зміст: пояснювати образи, допомагати дітям відчувати емоційний підтекст, співвідносити текст із власним життєвим досвідом.

Колективне співання авторських пісень у класі чи на шкільних святах створює атмосферу єдності та піднесеності. Діти почуваються учасниками спільної справи, що зміцнює їхнє відчуття причетності до громади й народу. Як слушно зазначає М. Ведмедеря, «пісня у дитячому середовищі – це не лише мистецтво, це форма єднання, що перетворює знання у почуття, а почуття – у переконання» [58].

Таким чином, художньо-педагогічне значення авторських пісень полягає у поєднанні доступної музичної форми, морально-патріотичного змісту та активної виховної ролі вчителя. Завдяки цим чинникам авторська дитяча пісня стає ефективним засобом формування у молодших школярів любові до Батьківщини, духовних і моральних цінностей, колективних переживань і світоглядних орієнтацій.

У ХХІ столітті дитяча патріотична пісня в Україні зазнала відчутних змін, що пов'язані як із розвитком музичного мистецтва загалом, так і з суспільно-політичними викликами. Однією з ключових тенденцій є інтеграція сучасних музичних стилів із традиційними мотивами. Якщо у попередні десятиліття дитячий пісенний репертуар здебільшого спирався на народнопісенну мелодику й класичні гармонічні звороти, то сучасні тенденції в українській популярній музиці демонструють поєднання народних мотивів із електронними/поп/рок елементами,

і ці прийоми дедалі частіше застосовують у матеріалах для дітей (приклади – дитячі кліпи, плейлисти, авторські пісні з сучасними аранжуваннями). Це робить пісні більш привабливими для сучасних дітей, які виростають у середовищі медіакультури. Так, у низці нових пісень для дітей використовується поєднання електронного звучання та традиційної мелодики, що створює ефект новизни і водночас забезпечує тісний зв'язок із національною музичною спадщиною [54].

Важливою рисою є також використання медіаресурсів та нових форматів поширення дитячих пісень. Сучасні автори активно створюють караоке-версії, відеокліпи, інтерактивні анімаційні платформи, які дозволяють дітям не лише слухати, а й співати разом, відчувати себе учасниками творчого процесу. Це підтверджують численні YouTube-канали та освітні ініціативи, спрямовані на популяризацію українських патріотичних пісень серед дітей. (Наприклад, пісня «Україна – це ти» у виконанні як сучасних виконавців, так і дітей [64].) Це підсилює інтерес дітей і робить пісню не лише навчальним, а й комунікативним засобом. Пісня в такому форматі стає доступною, емоційною та інтерактивною.

Особливу роль у поширенні дитячої патріотичної пісні відіграють конкурси та фестивалі. Так, у 2024 році в Дніпровському районі м. Києва відбувся районний вокальний конкурс «Найдорожче. Пісні Свободи. Пісні Перемоги», у якому брали участь школярі від 1-го до 11-го класу. Як відзначають організатори, головна мета конкурсу полягала у вихованні любові до Батьківщини через пісню та в пошуку молодих талантів [14].

Подібним прикладом є й дистанційний фестиваль-конкурс «Зродились ми великої години», присвячений українській патріотичній пісні у супроводі бандури. Учасниками стали юні вокалісти різних вікових категорій, які виконували твори патріотичного спрямування, демонструючи як народний, так і сучасний репертуар [31].

У 2025 році на Донеччині було проведено відкритий фестиваль-конкурс патріотичної пісні «Революція пісенності», де серед інших номінацій активно брали участь діти шкільного віку. Організатори наголошували, що «пісня об'єднує українців і стає засобом підтримки морального духу в умовах війни» [16].

Ще однією важливою ініціативою є Всеукраїнський творчий конкурс «Що для мене Україна?», у межах якого є номінація «Пісня». Тут діти віком від 4 років презентують вокальні твори, що відображають їхні уявлення про Батьківщину, її природу, культуру та сучасні виклики [71].

Таким чином, сучасні тенденції у створенні та поширенні дитячих патріотичних пісень характеризуються:

- синтезом традиційної української пісенності з новітніми музичними стилями;
- активним використанням сучасних медіа та цифрових платформ;
- підтримкою державних і громадських ініціатив у вигляді конкурсів, фестивалів, проєктів.

Завдяки цьому українська дитяча патріотична пісня набуває нового звучання і залишається актуальним засобом виховання, що поєднує традицію і сучасність, індивідуальне й колективне переживання, мистецтво та громадянську свідомість.

Особливої уваги заслуговує тенденція інтеграції освітніх ресурсів та патріотичного музичного контенту. Сьогодні дитячі пісні дедалі частіше використовуються у шкільних програмах, на уроках музики та виховних заходах. Це відбувається не лише завдяки вчителям, а й через нові цифрові освітні платформи, які пропонують готові аудіо- та відеоматеріали для педагогів і батьків. Як зазначає Л. Масол, «поєднання традиційних цінностей і сучасних форм мистецького виховання створює ефективне підґрунтя для розвитку патріотичних почуттів у дітей» [45, с. 21].

Отже, сучасні дитячі патріотичні пісні поєднують доступність мелодики та тексту із новими форматами виконання й поширення. Вони інтегрують традиційні мотиви у сучасне музичне середовище, використовують можливості цифрових технологій та інтернет-ресурсів, що дозволяє ефективно залучати дітей молодшого шкільного віку до національно-патріотичного виховання.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІСЕНЬ

3.1. Етапи та зміст експериментальної роботи з формування патріотичних цінностей у молодших школярів засобами українських пісень

Аналіз теоретичних положень, висвітлених у попередніх розділах, засвідчив, що українська пісенна культура є невичерпним джерелом формування духовно-моральних і патріотичних якостей особистості. У контексті сучасних освітніх реформ, спрямованих на реалізацію ідей НУШ, питання цілеспрямованого виховання патріотизму засобами мистецтва набуває особливої актуальності. Саме молодший шкільний вік вважається сенситивним періодом для становлення системи морально-ціннісних орієнтацій, коли пісня, як синтетичний вид мистецтва, здатна поєднати знання, емоції та практичну діяльність дитини в єдиному виховному процесі.

Експериментальне дослідження проводилося у четвертому класі Городищенського ліцею Козівської селищної ради. У формувальному експерименті брало участь 23 учні 4 А класу. Метою експериментальної роботи стало перевірити ефективність педагогічних умов формування патріотичних цінностей у молодших школярів засобами українських пісень. Досягнення цієї мети передбачало вирішення таких завдань:

1. визначити вихідний рівень сформованості патріотичних уявлень, емоційно-ціннісних ставлень і поведінкових проявів у дітей;
2. розробити змістову та поетапну методику виховного впливу пісенного матеріалу;
3. апробувати запропоновану систему на уроках музичного мистецтва та в позакласній діяльності;
4. здійснити порівняльний аналіз результатів констатувального й формувального етапів експерименту.

Ефективність формування патріотичних цінностей у молодших школярів, на нашу думку, забезпечується дотриманням таких умов:

- опори на емоційно-художній потенціал української народної та авторської пісні;
- інтеграції змісту пісень у навчально-виховний процес (уроки музичного мистецтва, тематичні свята, творчі проєкти);
- активної взаємодії учителя та учнів у творчих формах діяльності;
- послідовної реалізації когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінкового компонентів патріотичного виховання.

Організація експерименту ґрунтувалася на методологічних засадах гуманістичної педагогіки (В. Сухомлинський, І. Бех, Н. Гавриш), культурологічного підходу (Л. Масол, О. Рудницька), а також на принципах інтеграції мистецьких видів діяльності. В основі роботи лежить положення, що музика, а особливо пісня, є потужним каналом духовного впливу, здатним формувати не лише естетичне сприйняття, а й моральну позицію дитини.

У межах експериментальної роботи було визначено структуру патріотичних цінностей, яка включає три взаємопов'язані компоненти:

1. Когнітивний – усвідомлення понять «Батьківщина», «народ», «мова», «героїзм», «добро», «справедливість»; засвоєння змісту пісень, пов'язаних із національною історією та культурою.
2. Емоційно-ціннісний – переживання гордості, любові до рідної землі, співпереживання героям пісень, емоційна ідентифікація з образом України.
3. Поведінковий – прояв ціннісних установок у вчинках, діях, ініціативах; участь у спільних пісенних і творчих заходах патріотичного спрямування.

Експеримент проводився у три етапи:

- констатувальний – визначення початкового рівня сформованості патріотичних цінностей у школярів;
- формувальний – практична реалізація педагогічної моделі через систему пісенного виховання;

– контрольнo-узагальнювальний – оцінювання результатів та аналіз ефективності проведеної роботи.

Педагогічні умови проведення експерименту передбачали створення емоційно-сприятливого освітнього середовища, використання українських пісень різних жанрів (народних, авторських, сучасних), а також упровадження інтерактивних методів (інсценування, проєктна діяльність, музичні ігри, «Дерево патріотичних цінностей»).

Когнітивний етап експериментальної роботи був спрямований на формування у молодших школярів системи знань і уявлень про українську культуру, народні традиції, історію, символіку та морально-патріотичні цінності, відображені в українських піснях. Цей етап забезпечував інтелектуальну основу подальшого розвитку емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини та практичного виявлення патріотичних якостей у поведінці дітей.

Згідно з методичними орієнтирами В. Сухомлинського, навчально-виховний процес має починатися з усвідомлення краси, сенсу і правди рідного слова, бо саме через слово дитина входить у світ духовних цінностей [62]. У нашому дослідженні цю думку конкретизовано через пісенну творчість: слово в українській пісні – це не лише інформаційний носій, а образно-емоційний код, який передає досвід поколінь і формує моральну свідомість дитини.

На когнітивному етапі учням пропонувалося ознайомлення з піснями різних жанрів – колисковими, обрядовими, історичними, козацькими, стрілецькими, а також сучасними авторськими творами, що відображають українські національні ідеали. Для цього використовувались такі методи:

- бесіда з елементами пояснення і порівняння, під час якої вчитель разом із дітьми розкривав зміст пісень, визначав головні образи та моральні ідеї;
- аналіз текстів і художніх образів, що сприяв усвідомленню змісту національних символів (Батьківщина, родина, калина, кобзар, козацька слава);
- робота зі словами-символами, які учні групували у тематичні ряди («природа – народ – Україна», «сім'я – рід – народ»);

– інтерактивне слухання із попереднім словесним настроюванням («Про що може розповісти ця пісня?», «Який настрій має мелодія?»).

У процесі слухання пісень, наприклад, «Ой у лузі червона калина», «Пісня про Байдю», «Україно, ми твоя надія», діти вчилися виділяти основну думку, пояснювати, чому в пісні звучать слова про відвагу, любов, гідність. Важливою умовою було уникнення сухого запам'ятовування – натомість застосовувалися евристичні запитання, які спонукали дітей до мислення («Чому саме калина стала символом України?», «Що відчуває герой, який захищає рідну землю?»).

Для підкріплення знань про народні символи використовувалися візуальні опори: зображення калини, козацької шаблі, вишиванки, Державного прапора тощо. Таке поєднання вербального і наочного матеріалу давало змогу створити асоціативне мислення, необхідне для усвідомлення глибинного смислу української пісенної культури.

Згідно з рекомендаціями Л. Масол, «формування ціннісного ставлення до мистецтва відбувається на рівні усвідомлення емоційно-змістових зв'язків між образом і особистим досвідом учня» [46, с. 52]. Саме тому діти обговорювали, які почуття викликає пісня, що в ній знайоме і близьке їхньому життю.

Важливим аспектом когнітивного етапу стало засвоєння понять: «Батьківщина», «народ», «героїзм», «рідна земля», «добро», «справедливість». Ці поняття вводились через тематичні уроки – «Музика мого народу», «Пісні, що об'єднують», «Коли співає Україна». Для їх закріплення використовувались дидактичні ігри («Добери слово до пісні», «Пісенний кросворд», «Закінчи приспів»), що поєднували навчальний і ігровий контент.

Під час цього етапу учитель активно використовував порівняння народних і авторських пісень, щоб показати єдність змісту і відмінність форм. Наприклад, зіставлення народної колискової «Ой ходить сон коло вікон» і авторської пісні «Пісенька про маму» (муз. Л. Дичко, сл. Н. Забіли) допомагало учням зрозуміти, як у різних музичних формах передається почуття любові до рідної людини.

Для діагностики результатів когнітивного етапу застосовувалися такі методики:

- тематичне опитування (виявлення знань про символи, традиції, відомих історичних постатей);
- анкетування «Що для мене означає Україна?» (додаток Б);
- аналіз асоціативних рядів (визначення, які поняття діти пов'язують зі словами «пісня», «народ», «Батьківщина»).

Результати констатувального зрізу показали, що більшість учнів мають початкові уявлення про національні символи, однак їх знання здебільшого носять поверховий характер і не завжди пов'язані з особистісними емоційними переживаннями. Саме тому наступний – емоційно-ціннісний етап – мав на меті трансформувати отримані знання у внутрішні переживання та особистісне ставлення.

Емоційно-ціннісний етап експерименту мав на меті формування у молодших школярів здатності до співпереживання та особистісного прийняття патріотичних цінностей, відображених у змісті українських пісень. Якщо попередній, когнітивний етап забезпечував усвідомлення знань про зміст пісень та образи героїв, то на цьому етапі увага акцентувалася на внутрішньому емоційному відгуку дитини, її духовно-моральному залученні до смислового поля пісенного тексту.

Основним завданням цього етапу було поглиблення емоційного сприйняття учнями національно значущих художніх образів, виховання співчуття, гордості, поваги, любові до рідної землі, до її народу, захисників, традицій та мови. Педагогічна взаємодія була спрямована на активізацію внутрішніх почуттів школярів через діалог із пісенним образом, ототожнення з героєм, усвідомлення його переживань та моральної позиції.

У процесі реалізації емоційно-ціннісного етапу використовувалися методи, що поєднували мистецьке сприйняття, рефлексію й естетичне оцінювання. Зокрема, ефективним виявився прийом «Діалог з героєм пісні», коли після прослуховування або виконання діти вступали у символічну розмову з персонажем твору, висловлюючи свої почуття та думки: що б вони сказали герою, як би вчинили на його місці, які риси характеру викликають у них повагу.

Важливою складовою було використання елементів театралізації: інсценування уривків пісень, рольові ігри, у яких учні через художню дію виражали власні емоції та розуміння пісенного образу. Наприклад, під час інсценування пісні «Ой у лузі червона калина» діти переживали почуття гордості та піднесення, усвідомлювали ідею боротьби за волю України, вчилися передавати цей емоційний стан через інтонацію, міміку, пластику.

Ефективним прийомом стало створення «Кола почуттів», коли після виконання пісні учні передавали по колу символічний предмет (наприклад, червону калину або стрічку) й висловлювали коротку фразу, яка виражала їхній настрій, враження, асоціацію. Така форма сприяла емоційній розкритості дітей, формувала атмосферу довіри, взаєморозуміння, колективної єдності.

Особливу роль відігравала робота над художньо-образним змістом пісень, де вчитель допомагав дітям «увійти» в емоційну тканину твору, відчувати інтонаційні й ритмічні засоби вираження. Через повторне слухання або виконання пісні діти вчилися співвідносити музичні засоби з певними почуттями (радість, смуток, натхнення, тривога), а також аналізували, як змінюється емоційний настрій мелодії відповідно до змісту тексту.

Для актуалізації емоційно-ціннісного досвіду учнів застосовувалися творчі завдання: створення малюнків за мотивами пісень («Моя Україна у пісні»), написання коротких висловлювань «Що я відчуваю, коли співаю...», добір слів-епітетів до героїв пісень («Сміливий, добрий, чесний, вірний» та інші). Такі завдання сприяли усвідомленню дітьми зв'язку між художнім образом і власними переживаннями, активізували потребу особистісного самовираження.

Важливо, що емоційно-ціннісний етап мав не лише естетичний, а й виховний потенціал. У процесі виконання пісень учні відчували себе частиною спільноти, носіями національних ідеалів, співучасниками культурної традиції. Це створювало передумови для подальшого переходу до поведінкового рівня патріотичного самовираження, коли цінності, пережиті через пісню, набували ознак особистісної позиції.

Таким чином, емоційно-ціннісний етап експерименту забезпечив перехід від когнітивного сприйняття змісту українських пісень до глибокого внутрішнього прийняття їх духовно-моральних смислів. Через діалог, художнє виконання, інсценування та творчу рефлексію у молодших школярів формувалася емоційна чутливість до патріотичних цінностей – любові до рідної землі, поваги до її героїв, вдячності за духовну спадщину українського народу.

Поведінковий етап експериментальної роботи став завершальною фазою формування патріотичних цінностей у молодших школярів засобами українських пісень. Якщо когнітивний і емоційно-ціннісний етапи були спрямовані на усвідомлення змісту й внутрішнє прийняття духовно-моральних смислів пісенного матеріалу, то поведінковий етап мав на меті переведення засвоєних цінностей у сферу практичних дій, реальних учинків і соціально значущої діяльності.

Основним завданням цього етапу було формування в учнів готовності діяти відповідно до патріотичних переконань, проявляти любов і шану до Батьківщини через конкретні вчинки, творчі ініціативи, участь у колективних мистецьких і соціально-корисних справах. Відповідно до психологічних особливостей молодшого шкільного віку реалізація поведінкових завдань здійснювалася переважно у формі ігрових, художньо-творчих і проєктних видів діяльності, що забезпечувало емоційне залучення учнів та формувало внутрішню мотивацію до дії.

Провідним методом цього етапу був **метод художньо-ціннісної діяльності**, який передбачав практичне застосування набутих знань і переживань у різних видах творчої активності. Зокрема, учні брали участь у створенні та виконанні міні-концертів «Пісня для України», де презентували свої улюблені українські пісні, присвячені рідному краю, природі, воїнам-захисникам. Такі виступи не лише розвивали музично-естетичні здібності дітей, а й сприяли вихованню гордості за власну культуру, формували усвідомлення спільності національної спільноти.

Ефективною формою роботи стала патріотична проєктна діяльність. Наприклад, під час реалізації проєктів «Ми – пісенна Україна», «Пісні нашого роду», «Моя родина у пісні» учні збирали інформацію про українські авторські

дитячі пісні, які знають їхні батьки чи дідусі, записували тексти, виконували пісні разом із родиною, створювали власні відеопрезентації. Такий досвід сприяв інтеграції шкільного виховання з родинними традиціями, зміцненню духовного зв'язку поколінь, розвитку почуття приналежності до національної культури.

Особливу увагу було приділено формуванню активної громадянської позиції через участь учнів у шкільних та позашкільних культурних подіях. Молодші школярі брали участь у тематичних святах і заходах – «День української пісні», «Слава Україні у піснях героїв», «Співаємо про мир і добро». У межах цих заходів діти виконували авторські патріотичні твори сучасних українських композиторів, створювали вітальні листівки й плакати з цитатами з пісень. Такі форми роботи забезпечували перенесення емоційно-пісенного досвіду у реальні форми суспільної активності, виховували відповідальність, ініціативність, співучасть.

Важливим напрямом поведінкового етапу стала творча самореалізація учнів. Під керівництвом учителя діти створювали короткі музично-поетичні композиції, власні тексти пісень або невеличкі імпровізації, у яких висловлювали свої почуття до Батьківщини, героїв, родини. Це сприяло розвитку музичної креативності, вміння через художній образ передавати власне ставлення до національних ідеалів.

Під час цього етапу активно використовувався метод колективної творчої справи, що передбачав спільне планування, реалізацію та обговорення результатів певного пісенно-патріотичного заходу. Наприклад, у межах акції «Пісня для захисника» діти готували спільні виступи, записували відео з побажаннями та піснями для військових. Ця діяльність мала не лише виховне, а й терапевтичне значення, оскільки розвивала в дітей почуття співчуття, вдячності, підтримки, формувала емоційну зрілість.

Результати поведінкового етапу свідчили про те, що більшість молодших школярів виявили помітне зростання рівня самостійності у висловленні власної громадянської позиції, ініціативності, активного залучення до колективної творчої діяльності. Учні почали свідомо виявляти патріотичні риси у поведінці – готовність допомагати, бережливе ставлення до української символіки, мови, пісні, інтерес до історії рідного краю.

Таким чином, поведінковий етап експериментальної роботи забезпечив перехід від внутрішнього прийняття патріотичних цінностей до їхньої зовнішньої реалізації у практичних діях і творчих виявах. Через пісенну, ігрову та проєктну діяльність у дітей сформувалася активна позиція носіїв національної культури, здатних виявляти любов і шану до своєї Батьківщини не лише у словах, а й у вчинках.

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи

Ефективність будь-якої педагогічної системи потребує наукової перевірки, що дає змогу виявити рівень досягнення поставленої мети, оцінити результативність запропонованих форм, методів і засобів навчально-виховного впливу. З метою перевірки дієвості розробленої методики патріотичного виховання молодших школярів засобами українських пісень було проведено педагогічний експеримент, який охоплював три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

Дослідження здійснювалося на базі четвертих класів Городищенського ліцею Козівської селищної ради, де у процесі вивчення навчального предмета «Музичне мистецтво» створювалися умови для активного залучення дітей до пісенної творчості. В експерименті взяли участь 46 учнів четвертих класів, із них 23 учні склали експериментальну групу, у якій реалізовувалася авторська методика патріотичного виховання засобами українських пісень, та 23 учні – контрольну групу, що навчалися за традиційною програмою без цілеспрямованого педагогічного впливу.

Під час експериментальної роботи особлива увага приділялася не лише народним, а й авторським українським пісням, які відображають сучасне бачення національної ідентичності, громадянського обов'язку, любові до Батьківщини. Таке поєднання дозволило комплексно простежити виховний потенціал української пісенної спадщини в її історичній і сучасній єдності.

Аналіз результатів здійснювався за визначеними критеріями та показниками патріотичного виховання: когнітивним (рівень знань і уявлень про Україну, її

символи, героїв, культурну спадщину), емоційно-ціннісним (ступінь емоційного відгуку, усвідомлення значущості пісні як носія духовності), діяльнісним (вияв практичних дій, участь у творчій діяльності, ініціатива у спільних заходах).

У даному параграфі подано результати аналізу всіх етапів експерименту, порівняльні показники рівнів сформованості патріотичної вихованості у контрольній та експериментальній групах, а також узагальнення отриманих даних щодо ефективності запропонованої методики патріотичного виховання засобами українських пісень.

Побудова експериментальної частини дослідження потребувала визначення чітких критеріїв та показників, за допомогою яких можна об'єктивно оцінити динаміку формування патріотичної вихованості у молодших школярів у процесі вивчення українських пісень. Ці критерії були розроблені на основі аналізу праць сучасних педагогів (Н. Бібік, О. Савченко, О. Комар, І. Бех, Л. Масол), які розглядають патріотичне виховання як складову духовного розвитку особистості, що проявляється в знаннях, почуттях і діяльності дитини.

Як було доведено у параграфі 1.1. патріотичне виховання це системний процес залучення молодших школярів до національних цінностей через засвоєння культурних надбань, серед яких провідну роль відіграє українська пісенна спадщина. Патріотичні цінності, як інтегрований особистісний утвір, охоплюють когнітивну, емоційно-ціннісну та діяльнісну сфери, тому для їх дослідження було виділено три відповідні критерії:

Когнітивний критерій – відображає рівень обізнаності молодших школярів про рідну країну, її символи, героїв, культурно-мистецьку спадщину, а також розуміння морально-етичного змісту українських пісень (як народних, так і авторських).

Показники:

- знання назв і змісту українських народних та авторських пісень патріотичного спрямування;
- уміння пояснити основну ідею твору, моральну цінність, що в ньому виражена;

- розуміння зв'язку між змістом пісні та поняттями «Батьківщина», «народ», «рідна мова», «герой», «добро», «краса природи»;

- виявлення інтересу до історії та культури України через пісенний матеріал.

Емоційно-ціннісний критерій – характеризує глибину емоційного переживання, особистісне ставлення до патріотичних образів, здатність відчувати гордість за свою країну, сприймати пісню як джерело морального натхнення.

Показники:

- емоційна виразність під час слухання і виконання пісень;
- прояв почуттів любові, поваги, вдячності, захоплення під час виконання творів про Батьківщину, народ, родину;
- ідентифікація себе з героями пісень, наслідування позитивних образів;
- усвідомлення краси та духовної сили української музики.

Діяльнісний критерій – засвідчує здатність учнів до активного практичного вияву патріотичних цінностей у пісенній, творчій, колективній діяльності, до самовираження через українську музику.

Показники:

- участь у виконанні пісень на уроках музичного мистецтва, у шкільних концертах, святах, акціях;
- ініціатива у створенні художніх і творчих завдань (малюнків, інсценізацій, проєктів), пов'язаних з українськими піснями;
- вияв готовності допомагати однокласникам, прояв доброзичливості, поваги до старших;
- використання пісенного матеріалу у позакласній діяльності (створення відеопривітань, участь у конкурсах патріотичної пісні тощо).

Для діагностики рівня сформованості патріотичних цінностей у молодших школярів було визначено три рівні розвитку за кожним критерієм: високий, середній і низький.

Високий рівень: учень володіє чіткими знаннями про національні символи, історію, народну творчість; із захопленням бере участь у співі, розуміє зміст і

мораль творів, виявляє щирі почуття любові до рідного краю; активно проявляє ініціативу у творчих завданнях, прагне до самовираження через українську пісню.

Середній рівень: учень має загальні знання про Батьківщину, знає окремі пісні, може відтворити зміст твору з допомогою вчителя; емоційний відгук нестійкий, проявляється вибірково; бере участь у спільних заходах, але не завжди проявляє ініціативу.

Низький рівень: учень має фрагментарні уявлення про національні цінності, не виявляє інтересу до пісенного матеріалу; виконує пісні формально, без усвідомлення їхнього змісту, байдужий до моральних і патріотичних тем, потребує постійної підтримки та стимулювання.

Розроблена система критеріїв і показників стала основою для подальшого проведення констатувального експерименту, під час якого визначався вихідний рівень сформованості патріотичних цінностей у контрольній та експериментальній групах, а також для зіставлення отриманих результатів після формульовального етапу.

Для достовірної перевірки ефективності педагогічних умов і методики патріотичного виховання молодших школярів засобами українських пісень у процесі експериментальної роботи було застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів збору даних. Їх вибір зумовлений завданнями дослідження, структурою визначених критеріїв (когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного) та віковими особливостями молодших школярів.

1. Педагогічне спостереження

Цей метод використовувався протягом усього експерименту (на констатувальному, формульовальному та контрольному етапах) для виявлення особливостей ставлення учнів до українських пісень, рівня емоційної залученості, активності під час співу, поведінки у колективній музичній діяльності.

Спостереження проводилися систематично на уроках «Музичного мистецтва», під час позакласних заходів (свята, тематичні концерти, конкурси патріотичної пісні, виставки малюнків за мотивами пісень тощо).

Для об'єктивності результатів була розроблена **карта педагогічного спостереження**, у якій фіксувалися такі параметри:

- емоційна виразність виконання пісень;
- зацікавлення змістом пісні, бажання дізнатися більше про її авторів і героїв;
- ініціативність у творчих завданнях, пов'язаних із пісенним матеріалом;
- вияв почуття гордості, любові до України під час виконання чи слухання пісень;
- взаємодія в колективі, доброзичливість, підтримка однокласників у спільному співі.

2. Анкетування учнів

Для вивчення когнітивного та емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до патріотичних тем було проведено анкетування, адаптоване до їхнього віку.

Анкета складалася з простих запитань, які допомагали з'ясувати:

- які пісні про Україну учні знають і люблять;
- чи відчують вони гордість, коли співають українські пісні;
- які почуття викликають твори про Батьківщину, героїв, природу, рідну домівку;
- що, на їхню думку, означає бути справжнім українцем;
- чи хотіли б вони створювати власні пісні про Україну, брати участь у пісенних конкурсах.

Відповіді дітей аналізувалися кількісно та якісно, що дозволяло виявити загальний рівень сформованості інтересу, емоційного відгуку та ціннісних орієнтацій.

3. Діагностичні бесіди

Проведення індивідуальних і групових бесід з учнями дозволило уточнити рівень розуміння змісту українських пісень і глибину емоційно-ціннісних реакцій. Бесіди були побудовані у формі дружнього діалогу, що сприяло відкритості дітей.

Питання спрямовувалися на з'ясування:

- хто є героями у піснях, що вони роблять для України;
- чому потрібно любити і берегти рідну землю;
- які пісні викликають у тебе радість, а які – смуток, гордість;
- чого навчають пісні про маму, тата, рідну природу, Батьківщину.

Отримані відповіді допомогли встановити ступінь усвідомлення дітьми морально-патріотичного змісту пісень і виявити індивідуальні відмінності у рівні патріотичної самосвідомості.

4. Аналіз дитячої творчості

У ході експерименту проводився аналіз творчих робіт учнів – малюнків, коротких оповідань, вітальних листівок, інсценізацій, створених за мотивами українських пісень.

Особливу увагу звертали на:

- вибір тематичних образів (Батьківщина, родина, природа, герої-захисники);
- виразність композиції, емоційність, колористичне рішення;
- відображення національних символів (прапор, калина, тризуб, вишиванка);
- рівень самостійності у виконанні завдання.

Такі матеріали дали змогу оцінити не лише пізнавальний, а й діяльнісний рівень сформованості патріотичних цінностей через художньо-творчу активність.

5. Тестові та ігрові методики

Для перевірки знань дітей про українські пісні, їх зміст і морально-етичні ідеї використовувалися короткі тестові завдання у формі гри:

- «Закінчи пісню» (учні доповнювали відомий рядок народної або авторської пісні);

- «Впізнай пісню за описом» (вчитель описував сюжет, діти називали пісню);
- «Хто автор?» (визначення, чи є пісня народною чи авторською);
- «Пісенний герой» (з'ясування, які якості характеру виявляють герої).

Такі форми сприяли природному виявленню знань та емоцій, уникали ефекту «опитування» й стимулювали інтерес до пісенного матеріалу.

6. Експертне оцінювання

Для забезпечення об'єктивності результатів було залучено вчителя музичного мистецтва і два класоводи, які виступали як незалежні експерти. Вони оцінювали:

- якість виконання пісень (інтонаційна точність, дикція, виразність);
- ступінь емоційної залученості дитини;
- прояв патріотичних почуттів у процесі співу та позакласної діяльності.

Експертні оцінки зіставлялися з даними анкет, спостережень і бесід, що дозволяло комплексно визначити рівень сформованості кожного з критеріїв.

Застосування поєднання якісних (спостереження, бесіди, аналіз творчості) і кількісних (тести, анкетування, експертне оцінювання) методів забезпечило надійність і репрезентативність результатів. Отримані дані стали підґрунтям для аналізу вихідного (констатувального) рівня патріотичних цінностей у контрольній та експериментальній групах, а також дозволили відстежити позитивні зрушення після реалізації авторської методики (результати формувального етапу).

У результаті обробки даних анкет, спостережень та індивідуальних бесід отримано такі показники (у відсотках і кількості учнів):

Таблиця 3.2.1.

Рівні сформованості патріотичних цінностей на початковому етапі експерименту (констатувальному)

Рівень	Експериментальна група (23 учні)	Контрольна група (23 учні)
Високий	3 учні (13,0%)	2 учні (8,7%)

Рівень	Експериментальна група (23 учні)	Контрольна група (23 учні)
Достатній	6 учнів (26,1%)	5 учнів (21,7%)
Середній	9 учнів (39,2%)	10 учнів (43,5%)
Низький	5 учнів (21,7%)	6 учнів (26,1%)

Аналіз результатів свідчить, що на початку експериментальної роботи рівень сформованості патріотичних цінностей у молодших школярів обох груп був приблизно однаковим, що підтверджує їхню репрезентативність.

Учні обох груп показали достатню обізнаність із національними символами (Державний прапор, герб, гімн), знали кілька відомих українських народних пісень («Щедрик», «Ой у лузі червона калина», «Нова радість стала»), проте виявляли обмежені знання про сучасні авторські твори патріотичного спрямування.

За результатами анкетування встановлено, що лише 14 % учнів виявили усвідомлене ставлення до українських пісень як джерела духовності та національної гордості, тоді як більшість сприймала їх передусім як розважальні або святкові твори. Емоційна залученість до пісень, що відображають любов до Батьківщини, спостерігалася лише у частини дітей, переважно тих, хто активно бере участь у шкільних концертах і родинних традиційних святах.

У діяльнісному аспекті було помічено, що учні рідко проявляють ініціативу щодо виконання українських пісень поза навчальною діяльністю. Лише 17 % учасників експерименту зазначили, що співають такі пісні вдома або разом з родиною. Це свідчить про необхідність системного підходу до патріотичного виховання, який поєднує пізнавальну, емоційну й творчу діяльність.

Отже, результати констатувального етапу підтвердили потребу у вдосконаленні педагогічних умов і методів формування патріотичних цінностей у молодших школярів. Зокрема, важливим є цілеспрямоване використання українських народних і авторських пісень, що дозволяють розвивати не лише знання про Батьківщину, а й формувати емоційно-ціннісне ставлення до неї та здатність діяти відповідно до національних ідеалів.

Після завершення формувального етапу було повторно проведено анкетування, спостереження й співбесіди, результати яких подано у таблиці нижче.

Таблиця 3.2.2.

**Рівні сформованості патріотичних цінностей у молодших школярів
після формувального етапу експерименту**

Рівень	Експериментальна група (23 учні)	Контрольна група (23 учні)
Високий	8 учнів (34,8%)	3 учні (13,0%)
Достатній	9 учнів (39,1%)	7 учнів (30,4%)
Середній	5 учнів (21,7%)	9 учнів (39,1%)
Низький	1 учень (4,4%)	4 учні (17,5%)

Аналіз отриманих даних свідчить про позитивну динаміку розвитку патріотичних цінностей у дітей експериментальної групи. Порівняно з констатувальним етапом, кількість учнів з високим рівнем зросла на 21,8 %, тоді як частка з низьким рівнем зменшилася більш ніж у п'ять разів. У контрольній групі такі зміни не мали суттєвого характеру: кількість учнів із високим рівнем збільшилась лише на 4,3 %, а з низьким – зменшилася незначно.

Якісний аналіз свідчить, що школярі експериментальної групи почали виявляти більшу емоційну відкритість, щирість і гордість за українську культуру, усвідомлювати значення пісень як носіїв духовності народу. Під час обговорень діти частіше вживали такі вислови, як «Я люблю Україну», «Ця пісня робить мене щасливим», «Хочу бути таким, як герой пісні».

Значно підвищилась активність учнів у творчій діяльності – вони із задоволенням брали участь у спільних виступах, пропонували власні варіанти рухів, мелодій чи коротких текстів для пісень.

Таким чином, експериментально перевірена методика довела свою ефективність. Формування патріотичних цінностей засобами українських народних і авторських пісень забезпечує комплексний вплив на особистість молодшого школяра – через пізнання, емоційне переживання та практичну дію. Це сприяє гармонійному розвитку внутрішнього світу дитини, вихованню любові до Батьківщини, поваги до культурної спадщини й активної громадянської позиції.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного магістерського дослідження зроблено такі висновки.

1. Комплексний аналіз філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних і музично-педагогічних підходів дав змогу розширити й систематизувати уявлення про патріотичне виховання як багатовимірний процес, що включає становлення емоційно-мотиваційної сфери дитини, формування її ціннісних орієнтацій, засвоєння суспільно важливих норм і моделей поведінки. У науковому дискурсі цей феномен трактується як цілеспрямована діяльність педагога, спрямована на виховання в дітей любові до Батьківщини, почуття гордості за її культурно-історичну спадщину, готовності працювати на благо країни та відповідальності за її майбутній розвиток. У межах нашого дослідження поняття «патріотичне виховання» уточнюється як системний процес залучення молодших школярів до національних цінностей шляхом опанування культурних надбань, ключове місце серед яких належить українській пісенній традиції.

Патріотичне виховання дітей молодшого шкільного віку розглянуто як структурно складне утворення, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий компоненти. Кожен із них характеризує окремі аспекти становлення особистості: від накопичення знань про рідну країну та її культурні символи – до формування особистісно значущих ставлень і виявлення їх у поведінці.

Особлива роль української пісні в патріотичному вихованні пояснюється її доступністю для сприймання молодшими школярами та здатністю впливати на їхні почуття, світогляд і моральні якості. Народні пісні, у яких збережено історичний досвід і традиції українського народу, формують зв'язок поколінь і забезпечують усвідомлення культурної тяглості. Водночас авторські пісні для дітей, створені сучасними композиторами й поетами, доповнюють цей виховний потенціал, відображаючи актуальні події, нові ідеали та сучасний образ України. Таким чином, українська пісня постає не лише об'єктом мистецького пізнання, а й значущим педагогічним чинником, що гармонізує знання, емоційні переживання й

ціннісні орієнтації, забезпечуючи результативність патріотичного виховання молодших школярів.

2. Узагальнення наукових підходів склало підстави стверджувати, що молодший шкільний вік є особливо сприятливим для формування патріотичних цінностей, оскільки саме в цей період закладається емоційно-моральний фундамент особистості. Психолого-педагогічні дослідження переконливо доводять: почуття любові до Батьківщини, внутрішня налаштованість на збереження й примноження національної культури, а також готовність до конструктивної взаємодії в дитячому колективі найбільш ефективно виховуються саме у віці 6–10 років.

Патріотичні цінності проявляються не лише в емоційних реакціях, а й у конкретних формах поведінки молодших школярів – у прагненні допомагати одноліткам, у здатності дотримуватися правил спільноти, у прийнятті моральних норм, таких як чесність, доброта та справедливість. З часом ці якості стають основою для ширшого соціального самовизначення дитини: усвідомлення своєї належності до класу, школи, місцевої громади та української нації загалом.

З огляду на вікові можливості дітей початкової школи, найкращі результати у засвоєнні патріотичних цінностей дає діяльність, що ґрунтується на яскравих образах, зрозумілих символах і доступних прикладах. Особливо значущою в цьому процесі виступає українська народна й авторська пісня, адже вона одночасно виконує пізнавальну, емоційну й виховну функції. Через музику, художні твори та колективні форми активності відбувається органічне поєднання знань, почуттів і поведінкового досвіду, що забезпечує всебічний розвиток патріотичної свідомості.

Визначено, що ефективність патріотичного виховання молодших школярів безпосередньо залежить від врахування їхніх психофізіологічних, емоційних і когнітивних особливостей. Лише спираючись на цю основу, можливо сформувати цілісну систему цінностей, яка стане важливим підґрунтям подальшої громадянської активності та становлення національної самосвідомості.

3. Визначено, що українська народна пісня виступає потужним засобом формування національної ідентичності та однією з провідних основ патріотичного

виховання дітей молодшого шкільного віку. Вона зберігає в собі історичну пам'ять, відображає багатовіковий досвід українського народу, його світоглядні уявлення, моральні норми та естетичні ідеали. Саме завдяки пісенному фольклору дитина отримує перші уявлення про рідну країну, її природну красу, звичаї, героїчне минуле й духовні цінності, що сприяє формуванню почуття національної належності та гордості за свій народ.

Художня образність і морально-ціннісний зміст народної пісні роблять її унікальним засобом виховання, своєрідною «книгою життя», у якій відображено духовні ідеали та життєві орієнтири українців. Для молодшого школяра пісня є природним інструментом входження у культурне середовище, засвоєння рідної мови, традицій та історичного досвіду. Через емоційно насичене сприймання діти не лише отримують знання, а й проживають почуття належності до українського народу, що сприяє становленню їхньої національної ідентичності.

У структурі патріотичного виховання пісенний фольклор посідає особливу позицію, оскільки поєднує пізнавальний, естетичний та виховний аспекти. Він сприяє розвитку моральних якостей, формуванню внутрішніх ціннісних орієнтацій та пробудженню усвідомленого ставлення до Батьківщини. Застосування української народної пісні у навчально-виховній роботі початкової школи забезпечує всебічний розвиток особистості, сприяє формуванню цілісного світогляду та підготовці дітей до подальшого громадянського становлення.

Аналіз авторських пісень патріотичного спрямування для дітей молодшого шкільного віку дає підстави стверджувати, що вони посідають особливе місце у сучасному освітньому процесі. Завдяки доступності музичної мови, емоційній виразності та педагогічно спрямованим текстам авторська дитяча пісня стає важливим засобом формування у молодших школярів патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, поваги до її культурної спадщини та національних символів.

Авторські пісні мають суттєву перевагу над народними у тому, що вони створюються з урахуванням вікових особливостей дітей, їхніх інтересів і рівня сприйняття. Їхня мелодика зазвичай проста, співуча, зручна для виконання у

шкільному та позашкільному колективі, а тексти відображають актуальні для дитини теми – любов до рідної землі, гордість за героїв, відчуття приналежності до українського народу. У такий спосіб вони поєднують виховний та навчально-розважальний потенціал, що робить їх універсальним інструментом у роботі з дітьми.

Важливою є й педагогічна функція авторських пісень. Вони допомагають учителю органічно інтегрувати патріотичне виховання у різні форми діяльності – уроки музичного мистецтва, літературного читання, історії, виховні заходи, святкові концерти. Саме в процесі спільного співу діти вчаться колективності, відчуття єдності та взаємної підтримки, що є підґрунтям для формування громадянських і моральних цінностей.

Таким чином, авторські пісні виступають невід’ємним компонентом музично-виховного процесу початкової школи. Вони не лише збагачують дитячий репертуар, а й формують у школярів активну громадянську позицію, національну свідомість, духовні й моральні орієнтири. Їх роль у патріотичному вихованні молодших школярів є визначальною, адже саме через поєднання художнього слова й музичного образу дитина починає усвідомлювати свою належність до української спільноти та відчувати гордість за свою державу.

4. Експериментальна робота з формування патріотичних цінностей у молодших школярів засобами українських пісень мала 4 етапи – когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий, кожен з яких виконував свою функцію у формуванні цілісної системи патріотичного виховання, де українська пісня виступала центральним засобом духовно-морального впливу.

На когнітивному етапі головна увага зосереджувалася на формуванні в учнів знань про зміст і значення патріотичних понять, символів і цінностей, відображених у народних та авторських піснях. У процесі спілкування з музичним матеріалом школярі засвоювали уявлення про Батьківщину, рідний край, родину, національних героїв, мову та культуру як складові української ідентичності. Цей етап забезпечував інтелектуальне підґрунтя для подальшого емоційного та

поведінкового розвитку, розкривав зміст духовно-моральних ідеалів через аналіз художніх образів пісень.

Емоційно-ціннісний етап передбачав розвиток у дітей здатності співпереживати героям пісень, відчувати духовний зміст музики, осмислювати моральні ситуації, що в них розкривалися. Саме тут пісня виконувала функцію емоційного посередника між дитиною та національною культурою. Використання прийомів «діалогу з героєм пісні», інсценувань, музично-рольових ігор сприяло глибшому внутрішньому переживанню змісту творів, перетворювало слухання й виконання пісень на акт особистісного самовираження. Емоційно забарвлене спілкування з музикою сприяло пробудженню у дітей почуття гордості за свій народ, любові до рідної землі, поваги до праці, доброти, милосердя.

Поведінковий етап мав на меті перехід від емоційних переживань до конкретних дій, що відображають сформовані патріотичні переконання. Завдяки участі школярів у проєктній діяльності, виконанні пісень на святах і тематичних заходах, створенні колективних творчих робіт діти вчилися реалізовувати набуті знання і цінності в соціальній поведінці. Зокрема, створення «Дерева національних цінностей» допомагало їм усвідомити власну причетність до української культурної традиції, розвивало почуття відповідальності й гордості за свою державу.

У результаті цілеспрямованого поєднання етапів формування когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінкового компонентів навчально-виховного процесу відбувається не лише засвоєння учнями знань про національні цінності, а й формування внутрішньої потреби діяти відповідно до них.

5. Аналіз результатів дослідження засвідчує чітко виражену позитивну тенденцію у формуванні патріотичних цінностей серед учнів експериментальної групи. Порівняно з констатувальним зрізом, частка школярів із високим рівнем сформованості зросла на 21,8 %, тоді як показник низького рівня скоротився більш ніж уп'ятеро. У контрольній групі подібні зміни мали мінімальний характер: приріст учнів із високим рівнем становив лише 4,3 %, а зниження кількості учнів із низьким рівнем було незначним.

Якісний аналіз продемонстрував, що діти з експериментальної групи стали виявляти більше емоційної залученості, щирого інтересу та гордості за українську культуру, а також поглиблене усвідомлення ролі пісенної спадщини як вияву духовності народу. Під час бесід учні дедалі частіше використовували вислови на кшталт: «Я люблю Україну», «Ця пісня робить мене радісним», «Хочу бути схожим на героя пісні».

Водночас суттєво зросла їхня активність у творчих видах діяльності: діти охоче долучалися до колективних пісенних виконань, проявляли ініціативу, пропонували власні варіанти рухів, мелодичних ліній чи коротких текстів. Отже, упроваджена методика довела свою результативність. Використання українських народних та авторських пісень у виховному процесі забезпечує комплексний вплив на розвиток патріотичних цінностей молодших школярів – через пізнавальні, емоційні та діяльнісні компоненти. Це сприяє гармонізації внутрішнього світу дитини, формуванню любові до Батьківщини, поваги до культурної спадщини та становленню активної громадянської позиції.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вдосконаленні методики патріотичного виховання молодших школярів шляхом інтеграції українських пісень з іншими видами мистецтва та сучасними цифровими освітніми ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Н. Історична цінність української народної мелодії. Мистецтво та освіта. 2016. Вип. 36. С. 35-40.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Бондаренко М. В. Теоретичні аспекти патріотичного виховання молодших школярів. 2024. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/405c948d-6e95-4bd4-adc5-40b1fd5f26ca> (дата звернення: 13.07.2025).
4. Брилін Б. А., Бриліна В. Л. Національно-патріотичне виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2016. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/2842/4944/9015> (дата звернення: 26.07.2025).
5. Буклов, Ю. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді як педагогічна проблема. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». , 6/38 (2018), С. 49–59. DOI: <https://doi.org/10.24919/2313-2094.6/38.121484> .
6. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Радянська школа, 1997. 352 с.
7. Виховання як процес інтеріоризації загальнолюдських цінностей. URL: <http://um.co.ua/1/1-8/1-86616.html>
8. Водяна В.О., Баньковський А.М., Пришляк О.В. Українська авторська пісня для дітей як інструмент патріотичного виховання молодших школярів: теоретико-методичний аспект. *Вісник науки та освіти* (Серія «Педагогіка»)). 2025. № 10(40) 2025 С. 1388-1399. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-1388-1398](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1388-1398)
9. Гумінська О.О. Уроки музики: метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2003. 104 с.
10. Даниляк Р., Муляр Н. Психолого-педагогічні аспекти патріотичного виховання молодших школярів в умовах російсько-української війни (2014–2022 рр.) *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. Вип. 18. С.

109–118. URL: <https://profped.ddpu.edu.ua/article/view/259995> (дата звернення: 09.08.2025).

11. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 09.08.2025).

12. Дєдуш О.В. Українські військові пісні як елемент національної самосвідомості. *«Молодий вчений» № 7 (10) липень, 2014. С 71-75* URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Diedush_Oleksii/Ukrainski_viiskovi_pisni_iak_element_natsionalnoi_samosvidomosti.pdf.

13. Дитяча дискотека: збірка сучасних українських дитячих пісень. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PDijYh_LOX8 (дата звернення: 02.07.2025).

14. Дніпровська районна в місті Києві державна адміністрація. Районний вокальний конкурс патріотичної пісні «Найдорожче. Пісні Свободи. Пісні Перемоги». 2024. URL: <https://dnipr.kyivcity.gov.ua/news/zavershyvsia-raionnyi-vokalnyi-konkurs-patriotychnoi-pisni-naidorozhche-pisni-svobody-pisni-peremohy> (дата звернення: 02.07.2025).

15. Добровольська Н. Використання українського фольклору на уроках музичного мистецтва. Методичні рекомендації. *На урок*. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-ukra-nskogo-folkloru-na-urokah-muzichnogo-mistectva-149527.html#> .

16. Донецька обласна державна адміністрація. На Донеччині визначили переможців відкритого фестивалю-конкурсу патріотичної пісні «Революція пісенності». 2025. URL: <https://dn.gov.ua/news/na-donechchyni-vyznachyly-peremozhstiv-vidkrytoho-festyvaliu-konkursu-patriotychnoi-pisni-revoliutsiia-pisennosti> (дата звернення: 02.08.2025).

17. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 15.12.2021 № 2829-IX. (з змінами, внесеними згідно із Законом № 3788-IX від

06.06.2024, ВВР, 2024, № 42, ст.258) URL:
https://zakononline.com.ua/documents/show/511494_787156.

18. Запорожець О. В. Психологія : підручник для дошкільних педагогічних училищ. Київ : Радянська школа, 1967. 312 с.

19. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 1990. 256 с.

20. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник для вищих учбових закладів. Вінниця : Нова книга, 2004. 328 с. URL:
<https://archive.org/details/ivanicky2004> (дата звернення: 26.08.2025).

21. Іваницький А.І.. Українська народна музична творчість: навч. посіб. / ред. М. М. Поплавський. Київ : Музична Україна, 1999. 222 с.

22. Інтерпретація фольклорної спадщини в сучасній популярній музиці. *APHN Journal*. 2023. URL:
https://www.aphn-journal.in.ua/archive/66_2023/part_1/10.pdf (дата звернення: 02.08.2025).

23. Календарне планування з музичного мистецтва 2 кл НУШ (О. Калініченко) за Типовою освітньою програмою О.Я. Савченко. URL:
<https://naurok.com.ua/kalendarne-planuvannya-z-muzichnogo-mistectva-2-kl-o-kalinichenko-za-tipovoyu-osvitnoyu-programoyu-o-ya-savchenko-229758.html> .

24. Календарне планування з музичного мистецтва 3 клас НУШ (О. Калініченко, Л.Аристова) за Типовою освітньою програмою О.Я. Савченко. URL:
<https://naurok.com.ua/kalendarne-planuvannya-z-muzichnogo-mistectva-3-klas-nush-o-kalinichenko-l-aristova-za-tipovoyu-osvitnoyu-programoyu-o-ya-savchenko-230144.html> .

25. Календарно-тематичне планування з музичного мистецтва 4 клас 2024-2025 н.р. (за підручником Мистецтво Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, О.М. Колотило). URL:
<https://naurok.com.ua/kalendarno-tematichne-planuvannya-z-muzichnogo-mistectva-4-klas-l-m-masol-o-v-gaydamaka-o-m-kolotilo-420042.html> .

26. Календарно-тематичне планування. Музичне мистецтво 1 клас. (до підручника "Мистецтво" Л. Г. Кондратова) на перший та другий семестр. URL:

<https://vseosvita.ua/library/kalendarno-tematychne-planuvannia-muzychne-mystetstvo-1-klas-l-h-kondratova-579865.html>

27. Калита Н. Формування основ національно-патріотичного виховання в учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.187040> (mir.dspu.edu.ua)

28. Карп А. Г. Роль авторського пісенного виконавства у формуванні патріотичної свідомості учнів. 2023. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9063/educ_2024_174.pdf?isAllowed=y&sequence=1 (дата звернення: 26.08.2025).

29. Квас О., Волошин С. Формування патріотичної вихованості учнів початкової школи засобами музейної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.151812> (mir.dspu.edu.ua)

30. Киричук О. В. Патріотичне виховання школярів : психологічні аспекти. Київ : ІСДО, 1996. 112 с.

31. Кобзарі України. Дистанційний фестиваль-конкурс «Зродились ми великої години». 2023. URL: <https://kobzari.org.ua/?page=news&subpage=133> (дата звернення: 02.08.2025).

32. Коваль Т. Виховання молодших школярів засобами української народної пісні в умовах нової української школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип 27, том 3. Дрогобич, видавничий дім “Гельветика”, 2020. С.108-112. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203675> .

33. Козак Л. Народна пісня як важливий носій національної ідентичності. *Історія в школі*. 2016. Вип. 1. С. 42-46. 5. Руденко І. Пісенна творчість як складова формування національної ідеї. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2019. Вип. 6. С. 211-215 .

34. Козачата. Mala Storinka. URL: <https://mala.storinka.org/> (дата звернення: 26.08.2025).

35. Козаренко О. В. Національна музична мова в дискурсі постмодернізму. Феномен української національної музичної мови. Львів : Вид. НТШ ім. Т. Шевченка, 2000. С. 218–254.

36. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. Львів : [б. в.], 2001. 250 с. URL: https://www.etnolog.org.ua/pdf/e-biblioteka/mystectv/muz/kolessa_f_m_melodii_ukrainskih_narodnih_dum.pdf (дата звернення: 26.08.2025).

37. Колесса Ф. Українська усна словесність. Львів: Просвіта, 1938. 643 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000888 .

38. Колесса Ф. Українські народні мелодії. Київ : Наукова думка, 1970. 452 с.

39. Колискові пісні : Збірка пісень для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / упор. Паронова В. І., Шевченко Н. М. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2010. 96 с.

40. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15> (дата звернення: 09.08.2025).

41. Кравець А. А. Патріотичне виховання молодших школярів в умовах Нової української школи. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/items/0ba3e3fe-594c-45ac-afbe-3cd9d3be1568> (ekhsuir.kspu.edu) .

42. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с. URL: <https://archive.org/details/usna2005> (дата звернення: 26.08.2025).

43. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. 3-тє вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.

44. Любар Р. О. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі вивчення українського пісенного фольклору. *Педагогіка вищої та*

- середньої школи. 2010. Вип. 28. С. 162-166.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2010_28_31.
45. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Харків: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
46. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Київ : Світоч, 2015. 312 с.
47. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології : навч.-метод. посіб. Київ : Світоч, 2015. 312 с.
48. Мацієвська Л. В., Підгаєцька І. В., Стецюк Є. Д. Роль народної пісенної традиції у формуванні національної ідентичності. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44914/1/1.pdf>
49. Методичні матеріали з національно-патріотичного виховання. Naurok. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-z-patriotichnogo-vihovannya-170763.html> (дата звернення: 26.08.2025).
50. Микола Ведмедеря : профіль композитора. Pisni.org.ua. URL: <https://www.pisni.org.ua/persons/3407.html> (дата звернення: 02.08.2025).
51. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді : Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/vikhovna-robota-ta-zakhist-prav-ditini/natsionalno-patriotichne-vikhovannya>.
52. Новійчук В. І. Народно-професіональні зв'язки та тенденції розвитку фольклорних форм творчості. Українська художня культура. : навч. посіб. Київ : Либідь, 1996. 344 с.
53. Павлюк Н., Малашевська І., Науменко М. Народна пісня та її роль у патріотичному вихованні молоді. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 2 (17). С. 77–83. URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/866> (дата звернення: 09.08.2025).
54. Плейлист «Реп для дітей». YouTube. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLSrNOlkobNXnKfVOjWJqltLcqxXkqQP3Z> (дата звернення: 02.08.2025).

55. Потапчук Т. В. Пісня як засіб патріотичного виховання здобувачів закладів освіти. 2024. URL: <https://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21345/1/8.pdf> (дата звернення: 26.08.2025).
56. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
57. Проєкт Державного стандарту початкової освіти. МОН України, 28.07.2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2025/07/28/ho-proyekt-derzhavnoho-standartu-pochatkovoyi-osvity-28-07-2025.docx>
58. Профіль композитора Миколи Ведмедері. Pisni.org.ua. URL: <https://www.pisni.org.ua/persons/3407.html> (дата звернення: 26.08.2025).
59. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в школі : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2011. 344 с.
60. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник / авт. кол.: Бех І.Д., Журба К.О., Киричок В.А. та ін.. Київ: Пед. думка. 2011. 240с.
61. Супрун В. М. Українська пісня періоду війни як соціокомунікаційний феномен. *Філологічні науки*. 2024. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/part_2/29.pdf (дата звернення: 26.08.2025).
62. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 383 с.
63. Танчик Степанчик YouTube: З Любов'ю до Дітей. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ncI0MaJqgxM> (дата звернення: 26.08.2025).
64. Тіна Кароль та Голос Діти: Україна - це ти (Official Video). YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HBLzV2P2y_s
65. Україночка. Дитячі Патріотичні Пісні. YouTube: З Любов'ю до Дітей. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PPx8aE3FIiM> (дата звернення: 26.08.2025).

66. Філімонова Т. В. Національно-патріотичне виховання особистості як педагогічна проблема. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. 88. С. 123–128. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3386>.
67. Харковенко Д. Л. Історико-педагогічні ідеї патріотичного виховання у початковій школі. 2018. URL: <https://library.vspu.net/items/07646ad4-2c35-431f-a7fc-1473651d3b17> (дата звернення: 13.08.2025).
68. Хомич Л. О. Патріотичне виховання учнів початкової школи у творчій спадщині педагогів України. 2018. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719306/> (дата звернення: 13.08.2025).
69. Швидків Г., Івченко Г. Роль естетичних якостей української народної пісні у формуванні духовної особистості співака. *Мистецька освіта та розвиток творчої особистості*. 2024. № 4. URL: <https://kogpa.edu.ua/uk/golovna/naukova-diialnist/126-altitudo-mundi-spiritualis/1451-rol-estetychnykh-iakostei-ukrainskoi-narodnoi-pisni-u-formuvanni-dukhovnoi-osobystosti-spivaka>.
70. Яценко Л. Фольклор в сучасній музиці: від коренів до елементів експерименту. Львів : Дух і літера, 2019. URL: <https://www.neformat.com.ua/articles/bagatogrannist-suchasnogo-folku.html> (дата звернення: 02.08.2025).
71. Ukrainian World Charity Foundation. Всеукраїнський творчий конкурс «Що для мене Україна?». 2025. URL: <https://uwcfoundation.com/ua/novyny-uwcfs/shho-dlya-mene-ukra%D1%97na-2025> (дата звернення: 01.08.2025).
72. Ukrainian electronic music in globalisation and national revival. 2021. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/352522743_UKRAINIAN_ELECTRONIC_MUSIC_IN_GLOBALISATION_AND_NATIONAL_REVIVAL (дата звернення: 02.08.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Карта педагогічного спостереження

Мета спостереження: виявити рівень сформованості патріотичних цінностей у молодших школярів у процесі вивчення та виконання українських народних і авторських пісень.

ПІБ учня: _____

Клас: _____ Школа: _____

Дата: _____

Етап експерименту: ☐ констатувальний ☐ формувальний ☐ контрольний

Учитель-спостерігач: _____

1. Когнітивний компонент

(знання, розуміння, усвідомлення патріотичного змісту пісень)

№	Показники спостереження	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень	Примітки
1	Знає зміст і тематику вивчених українських пісень (народних, авторських)	☐	☐	☐	☐	
2	Усвідомлює морально-патріотичні ідеї, що закладені у піснях	☐	☐	☐	☐	
3	Може визначити, які риси українського народу (доброта, мужність, любов до Батьківщини) відображені у піснях	☐	☐	☐	☐	
4	Виявляє інтерес до нових знань про українську культуру, символи, історичні постаті	☐	☐	☐	☐	

2. Емоційно-ціннісний компонент

(емоційне сприйняття, співпереживання, ставлення до змісту пісень)

№	Показники спостереження	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень	Примітки
1	Виявляє емоційну чуйність під час слухання чи виконання пісень	☐	☐	☐	☐	
2	Виражає позитивні почуття (гордість, любов, радість) під час виконання пісень	☐	☐	☐	☐	
3	Здатний до емпатії — розуміє почуття героїв пісень, співпереживає їм	☐	☐	☐	☐	
4	Демонструє повагу до українських традицій, символів, звичаїв	☐	☐	☐	☐	

3. Діяльнісний компонент

(активність, творча ініціатива, практичне застосування набутих цінностей)

№	Показники спостереження	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень	Примітки
1	Активно бере участь у співі, інсценізаціях, пісенних іграх, проектах	☐	☐	☐	☐	
2	Проявляє ініціативу у творчих завданнях (малюнки, вірші, власні пісеньки, інсценізації)	☐	☐	☐	☐	
3	Дотримується правил колективного виконання, виявляє доброзичливість до інших	☐	☐	☐	☐	
4	Застосовує набуті знання у поведінці (прагне допомагати, бути чесним, любити рідну землю)	☐	☐	☐	☐	

Підсумковий рівень сформованості патріотичних цінностей

(підрахувати середнє значення)

☐ Високий

- ☐ Достатній
- ☐ Середній
- ☐ Низький

Загальні педагогічні висновки:

Підпис учителя-спостерігача: _____

Дата: _____

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

Що для мене означає Україна?

Мета: з'ясувати ставлення учнів до українських пісень, їхніх почуттів і думок про Україну, виявити рівень інтересу та емоційно-ціннісного сприйняття патріотичних тем.

Вік респондента: ____ років

Клас: ____

Дата проведення: _____

Інструкція для учнів

Діти, будь ласка, уважно прочитайте (або послухайте) запитання і виберіть той варіант відповіді, який вам найбільше підходить.

У деяких запитаннях ви можете написати або намалювати свою відповідь.

Тут немає «правильних» чи «неправильних» відповідей — важлива саме ваша думка

1. Чи любиш ти співати українські пісні?

- ☐ Так, дуже люблю
- ☐ Іноді
- ☐ Не дуже люблю
- ☐ Не знаю

2. Які українські пісні ти знаєш або пам'ятаєш?

3. Які пісні тобі найбільше подобаються?

- ☐ Веселі (про свята, ігри, друзів)
- ☐ Про Україну, рідну землю
- ☐ Про маму, родину
- ☐ Сумні або спокійні
- ☐ Інші (які саме?) _____

4. Що ти відчуваєш, коли співаєш українські пісні?

(Можна вибрати кілька варіантів)

- ☐ Радість
- ☐ Гордість
- ☐ Спокій
- ☐ Сум
- ☐ Хочу співати ще

☐ Інше (що саме?) _____

5. Чи відчуваєш ти гордість, коли чуєш або співаєш пісні про Україну?

- ☐ Так
- ☐ Трохи
- ☐ Не завжди
- ☐ Ні

6. Як ти вважаєш, про що найчастіше співають українські пісні?

- ☐ Про рідну землю, природу
- ☐ Про людей, які люблять Україну
- ☐ Про хоробрість і добро
- ☐ Про свята, веселощі, танці
- ☐ Не знаю

7. Що, на твою думку, означає бути справжнім українцем (українкою)?
(Напиши свої думки кількома словами або намалюй)

8. Чи хотів(ла) би ти створити власну пісню про Україну або свій рідний край?

- ☐ Так, дуже хочу
- ☐ Можливо
- ☐ Поки ні
- ☐ Не знаю

9. Чи береш ти участь у шкільних концертах, святах, конкурсах пісні?

- ☐ Так, часто
- ☐ Іноді
- ☐ Рідко
- ☐ Ні

10. Як ти думаєш, навіщо людям потрібні пісні про Україну?

- ☐ Щоб любити свій народ і мову
- ☐ Щоб пам'ятати історію
- ☐ Щоб бути добрими і дружними
- ☐ Інше (поясни своїми словами) _____

11. Уяви, що до школи приїхали гості з іншої країни. Яку пісню ти хотів(ла) б для них заспівати, щоб вони дізналися, яка гарна Україна?

12. Як ти думаєш, чи допомагають пісні стати добрішими, дружнішими, любити свою країну?

- ☐ Так
- ☐ Мабуть, так
- ☐ Не дуже
- ☐ Ні

Підсумкове завдання

Намалюй або опиши, що для тебе означає слово «Батьківщина».

Дякую за участь! Твоя думка дуже важлива.